

ՏՈՒԹ Ե. ԹԻՐԵԱՔԵԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆԻ
ԶԵՂԾՈՒՄՆԵՐԸ

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ԶԵՂԾՈՒՄՆԵՐԸ



413 ✓

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ԶԵՂԾՈՒՄՆԵՐԸ

491.99
թ

ԳՐԵՑ

ՏՈՔԹ Յ. ԹԻՐԵԱՔԵԱՆ

A 2711



ՆԻԻ ԵՈՐՔ
ՆԵՐՍՕ ՏՊԱՐԱՆ
1917

ՋԵՆՈՅՑ



նչպէս Հայ ժողովուրդը՝ նոյնպէս եւ Հայ լեզուն ժամանակէ մ'ի վեր տեղահան քաղահան, հովերու քաղահան տարուքեր կը բախտի, եւ տեղ մը խորշակահար, տեղ մը արեւակէզ եւ տեղ մ'ալ բուռն հեղեղներէ տարուելով հետ զհետէ աննանաչելի դառնալու չափ օտարանալու վրայ է:

Երէ մեր ոյժերէն վեր մնաց ժողովուրդը ազատել, գոնէ լեզուն փրկելը մեր կարողութեան սահմանին մէջն է դեռ, վասն զի կրնայ ժամանակ գալ որ ան ալ անկարող կը լինինք ընել: Հիմա եւ այս շունդալից փոքորկալից վայրկենին է որ պէտք ունինք վտանգին դիմագրաւելու եւ կարելին ընելու: Շատ մեծ ջանքերու կարօտ չէ այս, հիմա այս շըրջանին դեռ ուր քայքայումը նոր սկսած է. քիչ մ'աւելի հոգածութիւն, քիչ մ'աւելի ուշադրութիւն, եւ որ ամենէն ցանկալին է՝ քիչ մ'աւելի անկեղծ սէր եւ նախանձանխորութիւն բաւական է վտանգին առաջը առնելու:

Այս շարժառիթով է որ ներկայ աշխատութեան ձեռք գարկի, իբր փորձ, արբեցնելու քմբած տրամադրութիւնները, վստահ որ ոչ ոք պիտի վշտանայ անհատաբար, գոհել հրաւիրուելով իւր նախասիրութիւնները հանրութեան բարւոյն:

Դիտեցի որ երեք գլխաւոր աղբիւրներէ յտաջ կուզան զեղծմունք. ասոնց մին եւ կրնամ ըսել զըլ-

խառն են ռուսահայերէնի ազդեցութիւնը որ ժամանակէ մ'ի վեր տիրական ըլլալ սկսած է:

Երկրորդ՝ ժամանակի եւ դէպքերու բուռն հասանքը որուն հետ ի հետ եւ օրը օրին հասնիլ հարկադրուելով հայ լրագրութիւնը, քիչ ժամանակ եւ գլուխ կ'ունենայ կամ բնաւ չունենար ամէն բան հանդարտօրէն նշդել նշգրտելու:

Երրորդ՝ ոմանց կողմանէ ցուցադրուած ցաւալի մարմաջը, լեզուին մէջ ընդունուած՝ հապտատուած եւ դարերու երկար շրջաններով նուիրագործուած բաները մէկ դի ձգելով անհարկի եւ անսովոր նորութիւններու ետեւէ վագելու:

Չորրորդ մ'ալ աւելցնենք, գիտակ եւ ատակ գրիչներու դատապարտելի լռութիւնը որ վախճալով կամ քաշուելով չեն համարձակիր ձայն բարձրացնել փրկարար հակազդեցութիւն մը յառաջ բերելու:

Ռուսահայերէնի մէջ շատ ընտիր՝ կորովի եւ գունագեղ բառեր եւ ոճեր կան որ փոխ առնելու ենք անվարան, բայց կան նաեւ շատ մը տգեղ եւ խորթ ասութիւններ, մանաւանդ օտարոտի ձայներ որոնցմէ խորշելու եւ զգուշանալու ենք ամենայն խնամով:

Այնչափ տարբեր ուղղութիւններով ընթացած եւ կերպաւորուած են մեր այս արեւմտեան եւ արեւելեան երկու բարբառները որ այլ եւս ձուլումը անհնարին է: Յանկալին այն է որ գոնէ ընտրամաւ գտուած մաքուր գրականի մը մերձեցում յառաջ գայ. անոնք ալ մեզմէ առնելով ինչ որ մեր մէջ կայ ընտիր եւ նաշակաւոր, գեղջելով եւ չափաւորելով երկու կողմէն ալ ըլլալներու՝ հոս հոններու, հէնցներու խօս, խօսներու անհամութիւններ եւ դեռ ինչե՛ր:

Այս պէտքը շատոնց զգալի եղած է բայց մին-

չեւ հիմա լուրջ փորձ մը չերեցաւ: Ինչո՞ւ ընտրողական (éclectique) ուղղութիւն մը չորդեգրենք եւ իւրաքանչիւրս յամառեալ մնանք իւր սովորեալ կանխակալ կերպին վրայ: Ասով նոր՝ ջղուտ՝ երանգագան եւ մաքուր հայերէն մը կ'երեւի եւ ոչ թէ աղնատ՝ անգոյն եւ անկանոն որպէս է այժմեանը:

Այս մտածողութեամբ, թէպէտ եւ մասնաւորապէս Տանկահայոց ուղղեալ է ներկայս, սակայն անօգուտ չվարկայ Ռուսահայոց մէջ յանախեալ մի քանի յոյժ ակնառու գեղծումներն ալ ձաղկել անցողակի, յուսով որ թերեւս բարերար ազդեցութիւն մ'ունենայ այն հատուածին վրայ ալ:



Ա.

ՕՏԱՐ ԲԱՌԵՐ

Լեզու մը չկայ աշխարհի վրայ որ առանց ուրիշ լեզուներէ ազդուած ըլլալու ինք իրմէ դոյացած կայացած լինի: Կլիմաներու՝ կեանքի հազար ու մէկ պատահումներու՝ պարագաներու բերմամբ ամէնքն ալ իրարու հետ տուրեւտուիկ յարաբերութեան մէջ զանուած են շարունակ եւ այսպէս ձեւացած են բոլոր այսօրուան դոյութիւն ունեցող լեզուները՝ խօսուն կամ ոչ:

Իր պակասը ուրիշէն լեցնելու հարկը, իմա՛ Վոխառութիւնը, գլխաւոր ազբիւրը եղած է լեզուներու զարգացման եւ բարգաւաճման: Օրինակներով երկարելու հարկ չկայ. ամէն մարդ խելահաս եւ խելամուտ է այս ճշմարտութեան:

Ուստի անտեղի է, այս հայեցումածքով, լեզուի մը բուն բնիկ եւ օտար որակումը, նոյն լինելով ամենուն ալ հիմը եւ ուղղութիւնը, այսինքն՝ տալ եւ առնել: Չանաղանութիւնը հոս միայն կը կայանայ որ հին եւ մեղ ըստ մեծի մասին անձանօթ եւ անմատոյց մնացած դարերու մէջ կատարուած տուրեւտութիւնները ա՛յնպէս արմատացած տարրացած եւ մարմնացած են լեզուին հետ որ այլ եւս անհատ եւ անանջատ միութիւններ կաղմած են որոնց մէջ դժուար եւ շատ անգամ ալ անհնարին է վերլուծական որոշողութեամբ բաղկացուցիչ տարերքը զատել ջուրէլը: Այս է որ բուն բնիկը կը կաղմէ:

Այսպէս մեր հին լեզուին համար ազբիւրներ եղած են մէկ կողմէն Արիականը որոյ մէջ կը հասկընանք թէ՛ Արիա-Հնդկական կամ Հնդկերոզականը

և թէ Արիա-Իրանական կամ Պարսկականը, և միւս կողմէն Սեմական և Թուրանականը որոյ վերայ դեռ չատ ուշադրութիւն դարձած չէ:

Փրօֆ. Մառը ասոնց վրայ Յարեթական մըն ալ կը յաւելու Կովկասեան տիպերով որ ուսումնասիրութեան նոր նիւթ մը եղած է:

Արիա-Իրանականին հարկատու ենք լեզուին մէկ երրորդէն աւելիով, որչափ կը ցուցնեն մեր սեփական հետազոտութիւնները: Հնդեւրոպականին սլարտինք բոլոր յունական փոխառութիւնները, Աստուածաշնչի և Եկեղեցւոյ Հարց դրուածոց թարգմանութեան առթիւ: Նոյն և ասորականը որ աննշան տեղ չընեն մատակարարութեան մէջ և մինչև և իսկ մեծ սատարներէն մին եղած է եկեղեցական մատենագրութեան դարգացմանը:

Գալով նորին, մեր աշխարհիկ լեզուին, սա ալ, յորմէհետէ կերպաւորեցաւ, դադրած չէ նոր փոխառութիւններով աճել և դարգանալէ: Անոր վերայ ալ դարերը՝ ժամանակները՝ առիթները դրոշմեցին իրենց կնիքը և երեւցուցին երբեմն միջինդարեան արշխարհարառ մը որ մէկ կողմանէ արաբական, միւս կողմանէ եւրոպական եկամուտներով խոնուեցաւ և այլ և այլ շրջանակներուն այլ և այլ հոսանքներով տարուելով և տարուելով յանգեցաւ վերջապէս երկու զլիսաւոր ճիւղերու. արեւմտեան և արեւելեան կամ թէ ըսենք Տաճկահայ և Ռուսահայ բարբառներու: Ասոնց մին տաճկերէնի, վերջերս ալ Քրանսերէնի, միւսն ալ ռուսերէնի ազդեցութեան տակ բազում փոփոխութիւններ կրեցին որոնց մեծ մասը այլ ևս այսօր անզգալի դարձած և լեզուին մասը կը կազմեն զորոնք վերցնել ջանալը թէ՛ անհնար է և թէ՛ անտեղի, և լեզուն զրօձել ոչդել ազբատացնելու միայն կը ծառայէ:

Ինչ որ կրնանք և սլարտինք ընել՝ անհարկի

և ևս լորդները վտարելն է: Այսինքն՝ այն բաները ևս դարձուածները որոնց համազօրներն ունինք մեր լեզուին մէջ, կամ եթէ չունինք՝ կրնանք թարգմանարար ի հայ հանել հայեցի ճշդիւ ևս ուղիղ յօրինուածութեամբ, զանոնք անխնայ մերժել ևս վտարել, մինչև իսկ եթէ սովորեալ համէն բան մըն ալ հետ բառնան տանին: Սովորութիւնը հետ զհետէ ամէն բան կը շտկէ կը համեմէ:

Թուենք ասոնց մի քանի յաճախեալները մեր աչքին ինկածներէն:

ՕՃԱԽ

Ժամանակէ մ'ի վեր է մուտքի իրաւունք ստացած ևս այսօր ամէն զրչի տակ կը սահի այս բառը ևս այլ ևս անհարազատ թուելու պէս եղած է բուն հայերէն մը գործածելը: Իրաւ է իւր համայնական իմաստով ևս յաճախ կ'իրառութեամբ մասնաւոր զօրութիւն մ'առած է ռամկին բերնին մէջ, բայց դա բաւական պատճառ մը չէ որ վերջնականապէս տեղաւորուի, ի տոյժ բուն տարրին: Իբր օտարայայտ նոտր զրելն ալ բաւական արդելիչ չէ անոր ներթափանցութեանը, թող որ հիմա այդ զգուշութիւնն ալ վերցած ևս բացարձակ հայ բառերուն կարգը անցած է:

Ինչո՞ւ տեղին ևս պատշաճութեանը նայելով չը գործածենք երդ, ծուխ, կայք, կայանք, յարկ, տուն, բնակարան ևս այլ այսպիսի յայտարարներ: Ո՞վ չլիշեր հայրենարագձ հառաչը:

«Ո՞ր տայր ինձ գծուիս ծխանի»:

Միթէ՞ նուա՞զ բացայայտիչ է «ծուիս ծխանի»ն քան հազար օնախներ ևս վաքաններ: Եւ Ղեւտական հասարութեան մէջ քահանայից մինչև հիմա գոր-

ծածած «ծուխ»ը բաւական ապացոյց չէ՞ որ բուն
բառն է տուն, կայք, ընտանիք նշանակելու համար :

Նոյնը կ'ըսենք նաև

վարան, գուլալ, տուշման, մուրազ,

Խապրիկ, խարել * , տարտ, գուլում,

Ղարխայ, տարտղնել, և այլ այսպիսի օտա-
բաղանդներուն համար որոնց հայերէնը ամէն մարդ
գիտէ :

Ուրիշ տղեղ բառ մըն ալ ժամանակէ մ'ի վեր
չըջանի մատած է

«Թայֆայական»

և մի քանի դրոշներու այնքան նախասիրականն ըլ-
լալ կը թուի որ՝ բառը տ'եանուածին պէս անկարելի
չէ շատ անգամ հեղինակը դուշակել, առանց շատ
սխալելու :

«Գոնհիկ» կամ «ամբոխ» կամ «խուժան» և այլ
այսպիսի բուն հայ եզրները ի՞նչ յանցանք կամ թե-
րութիւն ունին որ ետ ձգուած են :

Ի՞նչ են դարձեալ սա

լօգումգ, խուլիգան

օտարոտի ձայներն ալ որ յաճախ կը լսուին և ո-
րոնց մինչև հիմա ալ տիրած չեմ իմաստին, ինչ-
պէս շատեր ալ ինծի հետ անշուշտ : Ինչ որ ալ լի-
նին սակայն, սա ճշմարիտ է որ երկուքն ալ անա-
խորժ՝ տղեղ և անպիտան են : Գիտցողներուն կ'իյ-
նայ հայերէն ընտիր համազօրներով փոխանակել :

Շնորհալի զոյգեր են նաև

գահանդ

գարգանդ

* Շատ ընտիր գրիչներու տակ ալ տակաւին կ'երևի այդ
խորթ և օտար բառը որ պարզապէս խապարել - խապրելի աղա-
ւաղեալն է : Ինչո՞ւ չըսել յղել, ուղարկել, զրկել, խրկել որ գոնէ
հայ ծագում ունին և առ հասարակ գործածական :

որք մերթ ընդ մերթ կը տեսնուին առանց կանոնա-
ւոր անցազրի:

Ձեմ խօսիր կուլտուր տղեղ եւ խրթնաձայն բա-
ռին վրայ որ երթալով տեղաւորուեցաւ եւ անհրա-
ժեշտութեանց կարգը անցաւ՝ խափանելով «մշա-
կոյթ» բուն հայ բառի մուտը:

Ինտէլիկէնդը

զոնէ արտաբերութեան զիւրութիւնն եւ ախորժը իր
հետն ունի, առանց սակայն իրաւունք ստանալու
մտաւոր, մտաւորական, մտաւորականութիւն հայ
բառերուն տեղը բռնելու:

Ի՞նչ ըսենք հապա սա

արանքէնի

եւ բղաւելի պէս տգեղութեանց որք
զրչի տակ բնաւ զալու չէին:

Բ.

ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ՍԽԱԼՆԵՐ

1. ԹԻԻԵՐՈՒ ԶԵՂԾՈՒՄՆԵՐ

Հայ լեզուին մէջ կան բառեր որ անեզական են.
բնականաբար զանոնք եզակի զործածելը սխալ է.
կան ալ որ անյոքնական են, զանոնք ալ յոքնակի
զործածելը լեզուի դէմ մեղանշել է:

Այսպէս, զոր օրինակ դէմք, պէտք, մեղք, կեր-
պարանք, փառք, երկիմք, եւայլն անեզական լինե-
լով՝ դէմի, պէտի, մեղի, եւայլն հօլովելը սխալ կը
լինի. ինչպէս որ ալ լոյս, սէր, քուն, սուգ, խաւար,
եւայլն անյոքնականները՝ յոյսք լուսոց, քունովք,
խաւարաց գրարարածեւ հօլովելը:

Բայց աշխարհարանին մէջ կ'ըսենք լոյսերը, սէրերը, քուները, խաւարները, ինչպէս նաեւ աղաչանքներ, ստղատանքներ, փառքեր, եւայլն, ասոնց ծայրի ֆն բառին հետ մարմնացած համարելով:

Չեմ գիտեր ինչո՞ւ հիմա

կրօնք՝ կրօն

հիւմք՝ հիւմք, հիւմքեր,

խորք՝ խորք, խորքեր

ձեւն առած են, երկուքն ալ թէ՛ եզակի եւ թէ՛ յոգնակի ունենալով հանդերձ, եւ

հուրն ալ որ յոքնակի բնաւ չունի՝

հուրքեր սկսած է գործածուիլ:

Այս հետեւողութեամբ

նվբն՝

Ճըն ալ կը տեսնուի ռուսահայ բարբառին մէջ որ թէ՛ եւ դեռ մուտ գտած չէ մեր մէջ, բայց ոմանք արդէն սկսած են տեղի տալ: Այս կազմին մէջ սակայն կրկնակի սխալ կայ, եզակին է յայտնապէս ո՞ կամ ո՞վ, աւելի ճշգիւ խօսելով ո՞, միւսին վը ամանակը երկարելու համար միայն բերուած, ինչպէս յունարէն մեծ ո՞ երուն ըրած են նախնիք, օրօքիքով, յովտ, Յովհան, եւայլն:

Արդ՝ հետեւելով հայերէնի ընդհանուր կանոնին ոին յոքնակին պիտի լինէր՝ ո + ք, այլ որովհետեւ սա շիտթութեան տեղի պիտի տար ոք մասնականին հետ, նախնիք հարկ տեսեր են յ տառը մուծանել, թէ՛ փրկելու իմաստը եւ թէ՛ մեղմացնելու ձայնը որով ծնունդ առած է ոյքը որ ովք ալ կրնար ըլլալ եւ թերեւս էր ալ, բայց առաջինը, իր գիւրութեանը համար՝ տիրող մնացեր է:

Ուրեմն ըստ օրինի կամ գրարտաձեւ ոյք պիտի ըսուի, կամ ովք հետեւելով՝ ովք կամ աշխարհարար կազմով ովքեր եւ ոչ թէ ովքեր որ կրկին

յոքնակի է, զրաբառի և աշխարհաբառի անհնդեղ խառնուրդով:

* * *

Հոգսեր

Աս ալ յաճախեալ սխալներէ մին է և կրկնակի սխալ, նախ որ բառը անեղական չէ, եղակի ալ ունի, յոքնակի ալ, հոգ հոգք. երկրորդ որ եթէ անեղական ալ լինէր՝ դարձեալ ապօրէն պիտի մնար կազմուածքը. քանզի ս յոքնակերտով հոլովման օրինակը չունինք հայերէնի մէջ: Չենք ըսեր երբէք վերսեր, կամսերէն, միտսերուն, այլ վերքեր, կամքերէն, միտքերուն, և այլն:

* * *

Եր, ներ

Հին բարեկարգեալ աշխարհաբառին մէջ, կ'ակնարկեմ ասկէ 40-50 տարի առաջուանին, հաստատուն կանոնի կարգ անցած էր միալանկ բառերը երով, բազմալանկները ներով յոքնակի շինել: Բացառութիւն չկար:

Այս կանոնը այսօր ալ ի յարդի է, դադրած չէ, բայց կարգ մը բառեր սկսած են ստունդանել և շարքերը խզել, երբեմն այս և երբեմն այն խումբին յարակցելով: Այս խոտորումները սովորաբար կը պատահին այն բառերուն վրայ որոնց վերջին տառը նայ ըսուածներէն է, ինչպէս ղ - լ, մ, ն, ր, որք զիւրառահ, զիւրաթաւալ ըլլալնուն՝ կակուղ, դէջ կամ թաց (նայ) ըսուած են (liquide):

Եւ որովհետեւ մէ'կ ձայնաւոր միայն կը ցուցնեն յայտ և երեւելի, կարծուած է թէ միալանկ են. աստի ծագած է շիտթութիւնը: Որով հիմա ան-

խտրարար գրողներ կան թէ՛ աստղեր և թէ՛ աստղներ
 » տարրեր » տարրներ
 » փոքրեր » փոքրներ,
 և այլն, և և և և ընսհանրանալ ձգտելով սովորու-
 թիւնը՝ բազմավանկներն ալ սկսած են խախտիլ և և
 տարուբերիլ

չոզենաւեր — չոզենաւներ

մասնաճիւղեր — մասնաճիւղներ

չեզեկաւքեր — չոզեկաւքներ, և այլն:

Կը խոստովանիմ որ դիւրասահութեան տեսա-
 կէտով եպերելի ալ չեմ գտներ այս խոտորումները,
 և թէ այս սահմանին մէջ մնան, բայց կը վախնամ
 որ, մղումը տրուած լինելով, քայքայումը հետ
 զհետէ ծաւալի և անիշխանականութեան տեղի տայ:
 Ուստի աւելի լաւ է, ձայնական փոքր առաւելու-
 թեան մը համար, արդէն ընդհանրացած և սովոր-
 րական դարձած կանոնը չխախտել:

Միավանկները եր՝

Բազմավանկները ներ.

Այս պարտի լինիլ տիրող օրէնքը:

Եւ արդէն, և թէ ուշադիր նայուի, այն հայա-
 վերջ միավանկներն ալ միավանկ չեն իսկապէս, այլ
 առ աչօք միայն, քանզի արտասանութեան մէջ ը
 զգալի ձայն մը կը մտնէ որ ուրիշ տեղերու թարմա-
 տար ընդու կարգէն չէ, այլ նիւթապէս վանկ կադ-
 մող է, որով օրէնքը դարձեալ պահած կ'ըլլայ իւր
 զօրութիւնը:

2 ՀՈՒՈՎԻ ԶԵՂԾՈՒՄՆԵՐ

Հոս ալ համաձայնութիւնը կը պակսի և չեմ
 ալ ցանկար որ բոլորը մէկ միութեան մը վերածուի,
 ինչպէս ժամանակ մը փորձուեցաւ անփորձներէ,
 կարծելով և հաւատալով որ զբշի մէկ հարուածը

բաւական է ամբողջ ժողովրդի մը սովորեալ գա-
բաւոր ձեւը փոխելու: Եւ փոխելէն ի՛նչ օգուտ:

— Միաձեւութիւն, դիւրութիւն պիտի բռնն:

— Բայց այդ դիւրութիւնը տաղտուկի ի՛նչ ծանր
գնով պիտի առնուէր:

Միօրինակութիւնը միշտ եւ ամէն տեղ յարգելի
չէ երբ հետեւանքը ճանճրոյթ եւ տաղտկութիւն է:

«Միօրինակութեան Ժամ օր մը սաղտուկը»
բսած է Պուալոյ Գաղղիացի մեծ բանաստեղծը*:

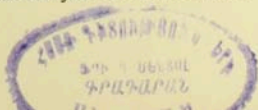
Պէտք է ընդհակառակն, պահենք հոլովական
պէսպիսութիւնները որ իրենց աննմանաձայն այլա-
գանութեամբ դիւր եւ ախորժ կուտան:

Ուղղելին նորամուտ եւ բռնադրօսիկ ձեւերն են
որ լեզուին վաղ իսկ առած հաստատ ձեւերուն եւ
ընդունուած սովորութեանց կը հակառակին: Մենք
եզակին սովորաբար ի, երբեմն ալ ու, մինչ յո-
նակին միշտ ու կը վերջաւորենք, գործի, կովու,
մարդու, այժերու, ձիերուն: Ռուսահայք բոլորը
անխտիր ի կը հոլովեն, այժի, կովի, գործի, այ-
ժերի, կովերի, գործերի որ մեզ խորթ կուզայ:
Զգենք վարժութեան խնդիրը պահ մը եւ անո՛նցը
ընդունինք. բայց ո՛ր նախադասելի օգտին համար.
ի՞նչ առաւելութեամբ մին գմիւսը պիտի խափանէ:
Զե՛մ տեսներ համոզիչ փաստ:

Նոյնպէս եւ եզակին անպատճառ ամեն ուրեք ի
հոլովելը, զոր սմանք մեր մէջ ալ սկսած են, այն-
չափ ալ բարեշքութիւն մը չէ, իսկ քիւն վերջա-
ցածներուն համար անասնելի է մեծուքիւնի, ծան-
րութիւնի պէս ձայները: Յոքնակին կրնայ երկու
ձեւի ալ գալ, գիտութեանց կամ գիտութիւններու.
Թէեւ հինը զբարառաձեւը նախապատիւ է:

Ու՛մ վերջաւորութեան համար կրնանք քիչ մը

* L'ennui naquit un jour de l'uniformite'.



աւելի թոյլատու գտնուիլ, քանզի կրնայ վայելչապէս ըսուիլ

ուսման ալ ուսումի ալ

քաղման » քաղումի »

Միայն զգուշանալու է բազմավանկ ումերու ընտրութեան մէջ, զի շատ անգամ այս կարգի երկայն բառերուն մէջ, հին ձեւն է աւելի ընտել եւ աւելի ճաշակաւորը :

Այսպանելի է, արդիական երեւնալու տղայամբտութեամբ, ոմանց գրարատի ան ձեւը մերթելով անպատճառ ամէն ումերը ի հոլովելը, ինախատինս եւ իտոյժ ճաշակի : Թող ամէն ոք ազատ մնայ իւր ընտրութեան մէջ, առաջնորդուելով միայն իւր ճաշակէն, պայմանաւ որ կիրթ լինի սա :

Յաճախեալ շփոթութիւններէն մէկն ալ պարզ ե բարդ բառերու տարտամ հովովումն է :

Գրարատի մէջ օրէնք է որ բառ մը պարզ վիճակին մէջ ո՛ր հոլովման որ կը հետեւի, բարդուած ժամանակը նոյն հոլովը չպահեր, այլ կը փոխէ :

Խրատ, ու — Բարեխրատ, ի, ից

Որս, ոյ — Ձկնորս, ի, աց

Գործ, ոյ — Այգէգործ, ի, աց :

Գրարատաձեւ հոլովուած բառերուն մէջ այս կանոնէն խոտորիլը սխալ է ուրեմն. պէտք է ըսենք լրագրի, լրագրաց, ոչ թէ լրագրոյ, լրագրոց, գիրին հոլովմանը հետեւելով :

« Ինֆզիմֆ »

Անհէթեթ հոլովում մ'ալ այս կրկնեալ միութեան վրայ կը տեսնուի, ինֆզիմֆիս, ինֆզիմֆնուս, ինֆզիմֆնուդ, եւ աւելի անտանելի տեսակէն՝ ինֆզիմֆնեքնուդ, տեսած ալ եմ ինֆիբզիմֆ :

Նախդրիւ հոլովներուն մէջ օրինաւոր են ինֆզիմֆս, ինֆզիմֆդ, ինֆզիմֆնի

ձեւերը, այլ վերջահաշուութեան մէջ խժալուր եւ ապօրէն՝ բուն վայելուչ եւ ուղիղ ձեւերն են.

ինքնիրեն, ինքիրմէ, իրենի իրենց, իրենց զիրենց,
մենք մեզէն, մենք զմեզ կամ մենք մեզի,
դուք ձեզէն, դուք ձեզմէ, դուք ինքնին, եւ այլն:

«Ումնով»

Ռուսահայ թերթերուն մէջ այս օրեր այս անտոյր ձեւին ալ հանդիպեցայ: Թէեւ մերիններէն տակաւին հետեւող մը չեղաւ, բայց խիթալով թէ մի՛ դուցէ ոմանք փորձուին՝ պատշաճ համարեցի նշանակել:

Այս ումնովը կ'երեւի տաճկերէնին քի՞մ իլէ, քիմի՞ն իլէին կը պատասխանէ որուն հակադրելու համար ո կամ ովէն բղխած գործիական մը չունինք հայերէնի մէջ: Նախնիք ո՞ր հարցականէն լրացուցեր են այս պէտքը (որո՞վ): Այլ որովհետեւ այս վերջինը տաճկերէն հա՞նկըսըյա ալ կը նշանակէ, եւ միւս կողմէն ալ ով ո՞վ անախորժութենէ վախճելու համար կը նախընտրէի գոնէ ումնով ըսել, և աւելորդ տառը զեղչելով: Բայց զխտելի է որ շատ տեղ շատ պատշաճապէս կրնանք որո՞վը պահել առանց երկդիմութեան տեղի տալու:

3. ԽՈՆԱՐՀՄԱՆ ՁԵՂՄՈՒՄՆԵՐ

Ասոնց խելամտութիւնը զիւրացնելու համար անհրաժեշտ կը համարիմ դասական հայերէնի վըրայ սուղ ակնարկ մը նետել:

Խոնարհման տեսակէտով մեր բայերը երկու դասակարգի բաժնուած կը տեսնենք, մէկ մասը մի միայն մէկ արմատով կը խոնարհին, եթէ բարձր չունի աւելի, իսկ միւս մասը երկու արմատով,

Երկրորդը լինելով բայածանց մը* :

Այսպէս գործեմք երկարմատեան է, զի ունինք մէկ կողմէն սարգ արմատ գործ, իսկ միւս կողմէն ածանցարմատ գործ-եաց. մինչ քող-ումը մէկ արմատ միայն ունի՝ քող :

Երկարմատեան են եւ լծորդեալներէն մեծ մասը, ամ լծորդեալներուն բոլորը, եւ ում էն ալ բաւական թուով :

Իսկ միարմատեան են միջանկեալ ան ածանցով յօրինուած բոլոր իմ լծորդեալները, ինչպէս. ուսա-նիմ, եւայլն, եւ ում էն մի քանին :

Այս դրութեան բերմամբ ժամանակներն ալ երկու որոշ դասակարգի բաժնուած կը տեսնենք : Առաջին պատկերը կը կազմեն,

Սահմ. ներկայ

Անկատար

Արգելական

Ստորագասական

Աներեւոյթ

Ընդ. ներկայ

Ընդ. Ապառնի

Բ. Պատկերի մէջ կը գետեղուին

Կատարեալ

Ապառնի

Հրամայական

Ընդ. Անցեալ, երբեմն ալ

Ընդ. Ապառնի :

Աւելի բացայայտ պատկերացնելու համար դրնենք հետեւեալ օրինակները

1. Գործեմ

սարգ արմատ

գործ

Բայարմատ

գործեաց

* Այս բաժանումը պարսկերէնի մէջ ալ գոյութիւն ունի :

Ա. Պատկեր

Ուղիղ ժամակներ

Սահմ. ներկ.	զործ - ևմ
Սահմ. Անկ.	զործ - չի
Արդ.	մի' զործ - ևր
Ստոր.	զործ - իցեմ
Աներ.	զործ - ևլ
Ընդ. ներկ.	զործ - ող, օղ
Ընդ. Ասլ.	զործ - ևլի, ևլոց

Բ. Պատկեր

Խոտոր ժամանակներ

Կատ.	զործեց (զործ-ևաց) ի
Ասլ.	զործեց — ից
Հրամ.	զործ — ևա
Ընդ. Անց.	— ևալ, ևցեալ

2. Բառնամ

պարզ արմատ	բառ - ն
բայարմատ	բարձ

Ուղիղ ժամանակներ

ներկ.	բառն - ամ
Անկ.	բառն - ալի
Արդ.	մի' բառն - ար
Ստոր.	բառն - այցեմ
Ան.	բառն - ալ
Ընդ. ներկ. Ասլ.	բառն - ալի, ալոց :

Խոտոր ժամանակներ

Կատ.	բարձ - ի
Ասլ.	բարձ - ից
Հրամ.	բարձ
Ընդ. Անց.	բարձ - ևալ

3. Խնում

1. արմատ խին
2. արմատ խից

Ներկ .	խն - ում
Անկ .	խն - ուի
Արդ .	մի՛ խն - ուր
Ստոր .	խն - ուցում
Ան .	խն - ուլ
Ընդ . Ներկ .	խն - լի, լոց
Խոտոր ժամանակներ	
Կատ .	խց - ի
Ապ .	խց - ից
Հրամ .	խից
Ընդ . Անց .	խց - եալ

4. Թողում

արմատ քող

Ուղիղ ժ .	Խոտոր ժ .
թող — ում	թող — ի
թող — ուի	թող — ից
մի թող — ուր	թող
թող — ուցում	թող — եալ
թող — ուլ	
թող — լի, լոց	

5. Ուսանիմ

արմատ - ուս

ածանց - ան

լծորդ - իմ

Ուղիղ ժ .	Խոտոր ժ .
ուս - ան - ել	
ուս - ան - իմ	ուս — ալ
ուս — էի	ուս — ալց
մի ուս - ան - իր	ուս — իր
ուս - ան - իցիմ	ուս — եալ
ուս - ան - ող, օղ	
ուս - ան - ելի, ելոց	

Թէեւ երկարեցաւ բայց շատ սկէտք էր մտայ մէջ

լաւ տպաւորելի հայ քերականութեան այս հիմնական ծանօթութիւնները, զի ասոնց ստոյգ զիտութիւնն է որ մեզ պիտի առաջնորդէ աշխարհարառին մէջ ընտրելի ուղղութեան :

Իւրիւն է հիմա բաղդատութեամբ հասկնալ թէ ո՛րչափ կը հեռանանք մենք ուղիղէն եւ հարազատէն երբ կ'ըսենք

Ուտանած փոխանակ ըսելու ուսած (ուսեալ)

Բեկանած » » » բեկած

Բեկանուած » » » բեկուած

Լքանած » » » լքած

Լքանուած » » » լքուած

Լքանեցին, կամ

Լքեցին » » » լքին

Կլանած » » » կլլած, կուլ տուած

Եղծանեցին » » » եղծին

Ձեղծանած » » » զեղծած

Ձիջանեցաւ » » » զիջաւ

Իջանեց » » » իջաւ

Շիջեցաւ » » » շիջաւ

Ձիջել » » » զիջանիլ

Թողեցին » » » թողին

Արկանեցի » » » արկի

Յենած » » » յեցած

դեռ ասոնց պէս շատեր. բայց կանոնը յիշելէն ետքը դժուար չէ անոնց ուղիղը գտնալը : Կրնանք ալ առաջնորդուիլ մեր քֆի, պագի, դրի, գարկի ձեւերով որ դեռ ուղիղ պահուած են, փխ. քֆեցի, գարկեցի, դրեցի, եւն. ըլլալու :

Չեմ խօսիր ոռուսահայոց մէջ սովորական դարձած փլվեց, գրադուեց, զեկուցեց, կացուցեց, վախփանուեց, ապացուցեց, ապացուցանեց եւ այլ այսպիսի խորթութեանց վրայ որք տակաւին մեզ օտար են եւ ցանկալի է որ այնպէս ալ մնան :

«Կրնալ — կարենալ»

Դիտողութիւն մ'ալ այս երկու բառերուն վրայ որք թէ եւ նոյն եւ մի կար արմատի բղխումներն են, բայց առումներուն մէջ փոքր զանազանութիւն մտած լինելով լաւ է շարժելը:

Ուշադիր զննութիւնը կը ցուցնէ որ կրնալը աւելի կարողութեան ատակութեան կ'ակնարկէ, մինչդեռ կարենալը աւելի հնարաւորութեան՝ պատահականութեան զազափար կը զարթուցանէ: Եւ խոնարհմանց մէջ ալ, մինչ կրնալը ամէն ժամանակի կը պատշաճի,

կրնամ

կրնայի

պիտի կրնամ, եւն.

կարենալը մի միայն թէական, պայմանական, եւ ըզձական ձեւերուն կը պատասխանէ (Conditionnel, Subjonctif, Optatif) աւելի:

Եթէ կարենայիք — հնարաւորութիւն ունենայիք. կարենալ ընելու համար պէտք էր որ — պայմանական.

Որպէս զի կարենամ — ոչ թէ կրնամ,

թէ կարենայի՝ կ'ընէի — ոչ թէ կրնայի:

4. ԲԱՐԳՈՒԹԵԱՆ ՍԵԱԼՆԵՐ

Պօսինք նախ տիրող օրէնքներուն վրայ

1. Հայերէնի մէջ օրէնք է որ բարդութեան մտնող առաջին եզրը երկրորդին իմաստը լրացնելու ծառայէ կամ իրր խնդիր կամ իրր անական կամ իրր մակրայ* : Այսպէս

մարդասէր կը լուծուի — որ սիրէ գմարդ (խնդիր սեռի) :

* Մէկ երկու բացառութիւն հազիւ կը համբուի, ինչպօօգտաւոր ուր բ. եզրն է անականը:

Սիրասունն կը լուծուի — սիրով սնեալ (խնդիր
բնութեան) :

Չարամիտ > — որ չար է մտօք (ածական) :

Կարեւիէր > — կարի յոյժ վիրաւոր
(մակրայ) :

2. Պայման է նաեւ որ երկրորդ եզրը անփոփոխ
մնալով առաջինին մէջ գտնուող վանկաւարտ փոփո-
խելի կամ զեղչելի տառը, ըստ փոփոխման օրինի,
նախ քան բարդուիլը՝ փոփոխուի կամ իյնայ :

Ըստ այսմ ուրեմն պիտի ըսենք

Սէր (սիրոյ) — սիրակցորդ

Տէգ (տիգի) — տիգախոց

Ոյժ (ուժոյ) — ուժասպառ

Սիրտ (սրտի) — սրտաբեկ

Ատեան (ատենի) — ատենակալ

Սուտ (ստոյ) — ստախօս*

3. Պայման է նոյնպէս որ անեզականները ի-
րենց յոքնակերտ նշանը (ք) ձգեն, օր .

Միտք — մտադրազ

Կեանք — կենարար

բարք — բարացոյց

երկինք — երկնատուր

Այս կանոնը ս-ի վրայ չտարածուիր, զի ս-էն
բաւական թուով զեղեցիկ բարդութիւններ ունինք

օրէնսգէտ, օրէնսդիր, օրէնսուսոյց,

կենսաձիր, կենսապարզեւ, կենսատու, ևւն .

նոյնպէս եւ ց-էն մի քանի հատ

այրեացաւեր

կանանցածին

եւ նոյն իսկ ք-էն ունինք

երեքամեայ

երեքգլխեան

* Բայց կայ սուտամուն առ յետինս :

չորեքօրեայ

Բայց ասոնք բացառութիւններ են, եւ աւելի մօտէն նայելով իրենց բանաւոր պատճառներն ալ ունին: Սով յօրինուածները բոլորն ալ խնդիր սեռի են, եւ որովհետեւ բառերը արդէն խնդիր լինելու վիճակի մէջ են Հայցական Հոլովով, հարկ չէ տեսնուած եղծանել կամ փոփոխելու:

Նոյնօրինօք պահուած են նաեւ ցով կերտուածները, իբր բնութեան խնդիր

կանանցածին — ծնեալ ի կանանց

այրեացաւեր — այրեցմամբ աւերեալ, եւն.:

Առանց աւելի երկարելու շեշտենք ուրեմն որ տիրող օրէնքը Բ-ին իյնալն է:

4. Միութեան կապը կամ զօղիչ մասնիկն է սովորաբար ա տառը, բայց անպատճառ եւ առ հարկէ չէ այս, կրնայ Ե ալ ըլլալ, Է ալ, Ի ալ, ու ալ, և ալ, կամ առանց զօղիչի ալ, օր.

ծառատունկ

բարեգործ

որդէգիր

գլխիբաց

պարտուպատշաճ

ելեմուտ

բարձրնտիր

Այս ամէն պէսպիսութիւնները տուողը նախնեաց Աթենակիրթ ճաշակը եղած է:

Այսպէս կազմուած են

դիտապատ

առանց զօղի, դիտապատ բացազանչութենէն խոյս տալու համար: Այսպէս բուած է

հեռարնակ

փոխանակ հեռիարնակի, ուր ի եւ ա ձայնաւորներու անհարկի ընդհարումը պիտի տեղի ունենար:

Նոյն օրինօք եւ պատճառաւ են

բարերար փխ . բարխարար ի

զինարբու

կամ

»

զինխարբու ի

զիներբու

քնէած

»

քնած ի

Բնաւ տեղ մը շտեանուիր, զօր .

համաանուն

համաազգի

համաաշխարհական ի պէս այլանդակու-
թիւններ, այլ միշտ սեղմ եւ ամփոփ

համանուն,

համազգի,

համաշխարհական, եւն . :

Եւ եթէ պատահեր է ալ կամ միջանկեալ յ-ով
մը մեղմացուցեր են կամ մէկը բոլորովին զոհեր են :
Օրինակ՝ քն դերանունը որոյ դործիականը, ըստ կա-
նոնի պէտք էր ընէր քնով, բայց տե՛ս ինչ զեղազգա-
ցութեամբ յօրիններ են

«քնով»

զեղչելով ո-երուն մէկը, կամ

«քնյով»

արզիւելով ոո անախորժ բաղխումը :

Միահամուռ

միաբան

հոգիընկալ

բարխատեաց

բազէակիր

Եւ այլ ասոնց պէս յօրինուած քները ոչ զեղծում ոչ
բացառութիւն են, ընդհակառակը շատ ալ կանոնա-
ւոր են քանզի բաղխումը նոյն ձայնաւորի վրայ չէ,
այլ տարբեր, որով եւ ախորժ պէսպիսութիւն եւ զե-
ղեցկութիւն մ'ալ մտած է ձայներու մէջ :

Այս օրէնքներ պայմաններ ի ձեռին, բաղդա-
տենք հիմա մերակերտ

հասարակաարժէք
 համաամերիկեան
 համաերոպական
 ռազմաարդիւնաբերական
 ամենաաղաղակող
 աշխատաընդունակութիւն
 մայրաերկիր
 տխրաւջ
 հակաառողջաբանական*, եւն.

ուսահայ նմոյշները :

* * *

«Արիւն»

բառի վրայ ալ մի քանի անհեթեթ բարդութիւններ
 սկսած են շրջան առնել

արնաքամ	փխ . ըսելու	արինաքամ
արնախում	»	արինարբու
արնածոր	»	արինածոր
արնաներկ	»	արինաներկ

զի արիւն-ին մէջ կորստական ձայնաւոր մը չկայ որ
 հոլովուած կամ բարդուած առեն իշնայ

արիւնը, արնի կամ արնոյ

չըներ, այլ արեան եւ այս վերջինէն ունինք

արեանառու

իսկ արնատիպը՝ ոչ ուրեք :

* * *

Տեսակ մը միացումներ ալ կան որ թէեւ իսկա-
 պէս բարդութիւններ չեն հայկական տարազով, բայց
 եւ այնպէս այն կարգի կը վերաբերին դարձեալ եւ
 որք նոր տեսակ շփոթութեանց պատճառ դարձած
 են : Ազգանուններու վրայ է խօսքս :

* $w + w + w + w + w + w + w = 7w$:

Ոմանք կը գրեն Ֆրանքո-Գերմանական,
 ոմանք՝ Գերմանա-Հունգար,
 ոմանք ալ
 անգլեամճառ,
 Աւստրեւ-Գերման, եւն. :

Անշուշտ այս վերջինը, իւր հայացի կազմովը՝
 հրապուրիչ է, սակայն այս հանգամանքը նախապա-
 տուութիւն տալու չափ զօրաւոր չթուիր ինձ. ճաշա-
 կի եւ սահողութեան անսալու ենք աւելի: Եթէ մէկ
 երկու դիպուածներուն մէջ այնչափ ալ աչքի չդար-
 ներ, մնացած շատ պարագաներուն մէջ ակներեւ է
 այս կազմին խրթնութիւնը: Խղճալու չենք, գեղագի-
 տական հարկի մ'առջեւ, բնիկ խորթը զոհելով նոր եւ
 ճաշակաւոր ձայներ մտցնելու լեզուին մէջ, ինչպէս
 նոյն ինքն նախնիք; ճաշակի գերադոյն օրէնսդիր-
 ները, բազում առիթներու մէջ ըրած են:

Սոյն բանաւոր հայեցողութեամբ ա զօդիչով
 յօրինուածներն ալ պաշտպանելի չեն. առա-ներէն
 այնչափ շատ ունինք արդէն լեզուին մէջ որ թող գո-
 նէ այս մէկ հատը պահաս ըլլայ եւ չունենանք

Աւստրա - Անգլիական

Գերմանա - Աւստրիական

անախորժութիւնները:

Ինչպէս կ'երեւի, ընտրութիւնը ինքնին օ զօդի-
 չին վրայ կ'իյնայ որ ամէն անպատեհութիւն կը
 բառնայ եւ որ ամէն ազգի եւ լեզուի մէջ ալ, ճիշդ
 այս պատճառաւ անշուշտ, գործածական դարձած է:
 Ի՞նչ վնաս ունի որ ըսենք մեղմօրէն եւ վայելչապէս

Անգլո - Գերման

Աւստրո - Մաճար

Ֆրանքո - Սլոն

Հելլենո - Սերպ, եւն. :

ա. Անհեթեթ բարդութիւններ

Այս անուան տակ կ'իմանամ հետեւեալ մի քանի նմոյշները որոնց բաղձալի է որ շահի թիւը .

Ամենավատթար

Այս ամենա ով շատ մը զեղծումներու դուռ բացուած է , բայց հոս մանաւանդ աններելի սխալանաց մէջ ենք , քանզի Բար պարսկահայ մասնիկը բառը արդէն իւր ուժգնութեան զագաթնակէտը բարձրացուցած լինելով , վրան բերուած ամենա ով բառը նոր ոյժ մը չպիտի ստանայ , որովհետեւ վատքար էն աւելի վատութիւն չկրնար երեւակայուիլ : Եւ , ինչպէս քիչ յետոյ պիտի տեսնենք , ամենա հայերէնի մէջ գերազրական չինող մասնիկ մ'ալ չէ , այլ պարզ գոյական մը որ բարդութիւններ կը յօրինէ :

Նոյն եպերանքով կը վերաբերուինք նաեւ

ամենաանտանելի

ամենասարսափելի

ամենաանհետեւողական

Եւ այլ այսպիսի այլանդակ եւ իսկապէս սարսափելի բառերուն հետ զորս թէ' լեզուն կը դատապարտէ եւ թէ' ականջը կը մերժէ :

* * *

Բաժակաճառապետ

Բարերախտարար մեզ անձանօթ թէ' բառը թէ' պաշտօնը : Քերականօրէն սխալ մը չկայ , բայց ո'ր ականջը պիտի հանդուրժէր ասոր : Ինչո՞ւ չըսել պարզապէս

բաժակավար

որ լիովին նոյն միտքը կուտայ , առանց շնորհքէն բան մը կորսնցնելու :

Ինչ որ ալ լինի սակայն ասոր յոռութիւնը , իրմէ զօրաւորները կան .

«Ծխախոտագործարանատէր»

որուն ամէն կուրծքի եւ շունչի գործ չէ համար-
ձակելը :

Նոյն կարգէ դարձեալ

«բնակարանավայր»

բնակելու տեղ ըսել կ'ուզէ : Բաւական չէ՞ր արդեօք
սոսկ բնակարան կամ բնակավայրը որ գոնէ երկու
վանկ պակաս թուելով թեթեւութիւն մը կը բերէր :

«Լուցկարկղիկ»

Չեմ գիտեր թէ ուրիշ լեզուներու մէջ ալ կը
գտնուի՞ն արդեօք այս շնորհալի տիպէն : Ինչո՞ւ
լուցկետուփ ըսել որ գոնէ արկղիկի անարտաբերե-
լի ծանրութիւնը չունի :

«Սառցածայր»

«Սառցաբանական»

Սառոյց բայարմատէն առնուած են, բայց բարդու-
թիւնը լեզուին օրինաց հակառակ կատարուած է :
Սառոյց ին վերջին վանկին մէջ եղած երկրաբարառ
ոյ՝ հոլովման եւ բարդութեանց մէջ երբեք չիյնար,
այլ ու ի կը փոխուի, ըստ հասարակ կանոնի, գոյն,
գունոյ — կոյր, կուրի — ողկոյզ, ողկուզի, եւն-
եւն : Ուստի պիտի ըսուէր

սառուցածայր, սառուցաբանական

բայց ինչո՞ւ աւելի կարճ եւ թեթեւ կերպով ըրսել

սառածայր, սառաբանական

բանի որ այն միաքը կը յայտնէ : Ի՞նչ է հոս չգոհուե-
լիք նուրբ երանգը :

բ. Անստօր եւ անհարկի բարդութիւններ

«Ձատորոշել»

Որոշելը գատել եւ գատելն ալ որոշել նշանակե-
լով, արդէն իմաստը իր լրութեան մէջ է. երկու նոյ-
նանիչներուն միացումը տարապարտ խճողումէն գատ
ուրիշ արդասիք մը չունի :

«Բնութագիծ»

Caratère ըսել կ'ուզուի, կարծեմ. բայց տգեղ եւ ծանրալուր բառ եւ ճիշդ ալ չէ կազմութեամբ: Բնութ, հոլովութ, սովորութ տգեղ ձայները միշտ զգուշալի, միշտ խորշելի են եւ օրինակ ալ չունին շատ:

«Բարոյալում»

Լքում, բեկում արդէն բարոյական իմաստով կ'առնուին, բարոյա մըն ալ աւելցնելը յումպէտս ծանրաբեռնել է բառը:

«Բռնութգին»

Բռնն կամ ուժգին երկուքն ալ սաստկութեան կատարը գտնուելով ասոնց միացումը նոր թափ մը չբերեր իմաստին բացի բառը խրթնացնելէ:

«Ուրուպատկերել»

Նոյն իմաստը պիտի տային ուրուագրել կամ — գծել բառերը՝ աւելի թեթեւօրէն:

«Գործելակերպ»

«Խորիելակերպ»

«Մտածելակերպ»

Հարագատ շինութիւններ չեն, բայց որովհետեւ ծանրութիւն ալ չունին եւ շատ սովորական դարձած, կրնանք պահել, պայմանաւ որ չչափազանցուի եւ անհեթեթութեան չզառածի: Չեմ գիտեր ինչո՞ւ հրաժարեցանք հայացի խորիելու՝ մտածելու կերպ՝ եղանակ ըսելէ:

«Գերեզմանում»

«Գերեզմանել»

մօտերս ալ կարգացի

«Գերեզմանաբարել»

Ի՞նչ չնորհք եւ ճոխութիւն կը բերեն ասոնք լեզուին, եթէ պարզապէս քաղել կամ տապանաբար դնել ըսէինք՝ չպիտի՞ հասկցուէր:

«Յամաֆել»

Յամաքը հանել կամ ելլել ըսել կ'ուզէ, *aterrir*, *landingի* հետեւողութեամբ, բայց հայերէնի մէջ ցամաքելը չորքնել կը նշանակէ, այս նոր առումով նոր երկդիմութիւն մ'ալ աւելցնելու տեղի չկար: Տղայական է օտար բառի մը անպատճառ նոյնակազմ հայ բառ մը հանդիպադրելու ձգտումը: Ուր որ կարելի է՝ լաւ, բայց ուր որ արդելիչ բանաւոր պատճառներ կան՝ հոն լեզուն բռնադատելու չէ, մանաւանդ եթէ անհարկի եւ վարկաբարդի ալ է:

«Բանակետդած»

Բանակետդը արդէն շատ յանձնարարելի միութիւն մը չէ ե խժալուր ետդը սահուն տեղին պարզ չըջումը կամ թէ աւելի՝ խառնակումն է: Ո՞ր պարտաւորիչ հարկի տակ պիտի ըսէինք բանակետդած, ուր բանակած կամ բանակ դրած բուն հայ վայելուչ կոկիկ ձեւերը կան ու կը մնան:

«Հրահանգագրեց»

Հրահանգին գրաւոր կամ բերանացի ըլլալուն վրայ չդառնար խնդիրը, այլ տրուելուն՝ ո՞ր եւ է եղանակաւ: Ուստի բաւական էր միայն հրահանգեց ըսելը, կամ եթէ անպատճառ գրով տրուած ըլլալը յայտնել կ'ուզուի՝ գրաւորապէս հրահանգեց:

«Շիրմաժայռ»

Տապանաֆար ծանօթ եւ սովորական բառը չըսելու համար ստեղծուած:

«Տեղաբողոք»

Չեմ հասկցած թէ ո՞ր օտար բառը կը թարգմանեն ասով:

«Ոսկերիզ»

Անաջող ընտրութիւն, մանաւանդ գետերու գրնացքին վրայ խօսելով:

«Սրբագոհ»

«Սիրասարսուռ»

«Մաքրասարսուռ»

«Հոգեասարսափ»

«Ահագնասուսկ»

«Կարմրաշառայլ»

բոլոր անշահ եւ անիմաստ բարդութիւններ :

5. ԱԾԱՆՅՄԱՆ ՍԽԱԼՆԵՐ

Հոս ալ, միտքերը պատրաստելու համար, մի քանի տարրական ծանօթութիւնք անհրաժեշտ են :

Հայերէնի, ինչպէս ամէն լեզուի մէջ, ամանցումը կը կատարուի բառին կամ սկիզբը կամ վերջը աննշանական մասնիկ մ'աւելցնելով : Առաջին դէպքին (préfixe) բաղադրական ըսած են մեր հին քերականները, երկրորդին (suffixe) ամանցական :

ա. Բաղադրեալներ

Բաղադրական մասնիկները մեր մէջ շատ չեն եւ գրեթէ բոլորն ալ ժխտական իմաստ կը հաղորդեն բառին : Այսպէս .

ա — ածուխ, ապուխտ,

ան — անասուն, ամբիծ (բի ազդեցութեան տակ
ն մ-ի փոխուած),

տ — ազեզ, տտիպ, տկար,

տժ — տժգոյն, տժգոհ,

դժ — դժպատեհ, դժկամակ,

ապ — ապերախտ, ապօրէն, եւն. :

Շփոթելու չէ այս ապը ապա (յետոյ)ին հետ որ իրրեւ նշանական բառ բարդութիւն կը շինէ, ոչ ամանցում եւ ասկէց ալ հազիւ մի քանի նմոյշ ունինք ապագայ, ապառնի, ապաշխար, ապաշափ պէս :

Ուստի զգուշանալու է ապա-ով կաղմութիւններէ որ միշտ շփոթութեան եւ երբեմն ալ հակառակ իմաստի տեղի կուտան : Կը յիշեմ անցեալները տեղ մը

ըսուած էր ապամահ, «յետ մահու» նշանակութեամբ, բայց կրկնելի եւ հետեւելի չէ զի անմահ կը նշանակէ պարզապէս :

չ — չաստուած, չազգ, չգոյ, չտես, եւն. :

Այս չ-ին եւ ան-ին մէջ ուշադրութեան ատենելու տարբերութիւն մը կայ, թէպէտ երկուքն ալ կը բացասեն բայց ան-ը սակաս մը կը մատնանչէ եւ առանց-ի կը պատասխանէ սովորաբար, ինչպէս,

անզգայ — որուն կը պակսի զգացական զօրութիւնը

անզէն — որ զէնք չունի

անկենդան — որուն կը պակսի կենդանութիւն, մինչ չ բուն իսկ ենթակայի եղծում ջնջում կ'ենթադրէ, օր.

չազգ — այն որ ազգ չէ.

չաստուած — այն որ աստուած չէ.

չգոյ — այն որ գոյութիւն չունի

չէ — » » »

չիք — » » »

չմարդ — որ մարդ չէ, մինչդեռ տմարդ՝ կը նշ. յուեմոյն մարդ :

Այս բացատրութիւններէն յայտնապէս կը հետեւի ուրեմն որ անբահանայ եւ չբահանայ մէկ չեն ըստ իմաստի, ինչպէս շիտթուած էր անցեալները :

Անբահանայ կը յայտնէ, ուր որ քահանայ չկայ, կը պակսի, իսկ

չբահանայ — ով որ քահանայ չէ կամ դադրած է լինելէ :

Ասոր համար է որ կարգազուրկներուն սովորութիւն եղած է չքահանայ, չեպիսկոպոս, եւն, ըսել :

Կազմական պայմաններ

I. պայման. — Բաղադրելի բառը միշտ եզակի հանդամանքով սլտի դրուի, նոյն իսկ եթէ անեզա-

կան ալ լինի.

օրէնք — ապօրէն
մեղք — անմեղ
կրօնք — անկրօն
պէտք — անպէտ
պարտք — անպարտ
արդիւնք — ապարդիւն

Այս պայմանի բերմամբ մեղադրելի են
անարդիւնք
անպէտք, անպէտքական,
անսկզբունք
անկամք
անյանցանք

եւ այլ այս կարգի շինուած եւ շինուելիք ասու-
թիւնները :

II. Ըստ կարի պարզ վիճակի մէջ լինելու է
բաղադրելի բառը : Ձըսել, օր.

անխուած, այլ անլուր կամ չլսուած,
ոչ ալ անգրուած, ինչպէս ըսուած էր, այլ
անգիր.

նոյնպէս եւ ոչ անյարութիւն, այլ անյարիր :

III. Ածանցեալներէն ալ կան բաղադրեալներ,
ինչպէս,

անկարեւոր, անխորհուրդ,
անհասանելի, աննղական,
անբառութիւն, անբարերարոյ, եւն. եւն. :

Բայց տեղ մը չկայ, որչափ կը յիշեմ, ում ա-
ծանցով բաղադրութիւն մը (*)

անդադրում
անսպառում
անմրցում-ի պէս

(*) Արդի լեզուին մէջ անհատուում մը կայ, միակը իւր
սեռին մէջ, կարծեմ :

որ հիմա սովորական դառնալ սկսած են, մանաւանդ սա տգեղ անդադրումը որ կարծես modernութեան նշանարան մը եղած է այլ եւս: Ամենուրեք անդադրումի կը հանդիպինք, խաւարեցաւ, նսեմացաւ այլ եւս անդադարը, գեղազիտապէս անմըցելի, անզուգահչուելի անդադարը:

Իրաւ որ յուսահատելու է հայ ականջներէն եթէ չպիտի խտիր զենն անդադրումներու, անկշտումներու, անյազումներու եւ անոնց բուն հայացի գեղեցիկ եւ ճաշակաւոր անդադար, անյազ բնիկներուն մէջ:

բ. Բուն ածանցականներ

Մեր լեզուին մէջ ածանցական մասնիկները խիստ շատ են եւ լեզուին բուն հարստութիւնը կը կազմեն եւ ասոնց շնորհիւն է որ կրնանք համարձակիլ ի հայ հանել ամէն տեսակ բացատրութիւններ, միայն թէ համաձայն լինին լեզուին հաստատուն օրինաց եւ պայմաններուն: Հոս է որ մեծաւ մասամբ կը թերանանք:

Յիշենք մի քանին այս էական օրէնքներուն.

I. Ինչպէս բարդութեանց եւ բաղադրութեանց առթիւ տեսանք, ածանցմանց մէջ ալ իւր կատարեալ զօրութիւնը կը պահէ հայերէնի այն մեծ եւ ընդհանուր օրէնքը որուն համեմատ ածանցելի բառերը նախապէս փոխեն կամ ձգեն իրենց փոփոխելի կամ լուելի ձայնաւորները: Ըստ այսմ պիտի ըսուի

բուն — բնութիւն

տէր — տիրական

գոյն — գունաւոր

մատեան — մատենիկ, եւն.:

II. Յոքնակերտ նշանը պէտք է իյնայ.

Օրէնք — օրինաւոր

Մեղք — մեղաւոր

Փառք — փառաւոր
 Տիք — անտիական, եւն. :
 Խորթ եւ չհայերէն են ուրեմն
 սկզբունքային,
 կրճաբային (ձայն) հակադրեալ ոնգայինին,
 գրքային
 պէտքական, պէտքութիւն, անպէտքացնել,
 փորձանքաւոր
 տարակարծիքութիւն
 համայնքօրէն?
 սպրանքային
 ստացուածքային
 կարիքաւոր
 զօրքութիւն(*)
 հետազօտիչութիւն, եւ այլ այսպիսիք :

«Օրէն»

Ժամանակէ մ'իվեր է այս օրէնի տարափին բըռնուած ենք, առէն տեղ օրինազանց օրէնաձանցներուն կը հանդիպինք :

Լեզուին մէջ այս յօրինուածութեամբ շատ բառ չկայ եւ եղածներն ալ այնչափ թեթեւ՝ գեղեցիկ եւ ճաշակաւոր են որ հազիւ համարձակելի է անոնց նըմանելը : Երբեք տեղ մը չէ ըսուած, զօ .

արիօրէն, այլ արիարար
 բռնիօրէն, այլ բռնի կամ բռնաբար
 նոյն ճաշակաւ են եւ
 սեւօրէն
 մարդկօրէն
 սաստուածօրէն, եւն. ,

(*) Խաղքութիւն սամկօրէնը հիմա այնչափ արժատացած է որ հանել ջանալը աւելորդ պիտի ըլլայ, թէպէտեւ զգուշաւոր զբիշներու տակ երբեք չերեւիր :

և զիտելի ալ է որ օրէնը ածանցականակերտ անը-
շան մասնիկ մ'ալ չէ, ալ նշանական բառ որ բարդու-
թիւններ կը կազմէ և բար մասնիկին հետ չկրնար
նոյնանալ: Ուստի երբ կ'ըսենք, զօ. Բերականօրէն,
Բերականաբար ըսել չէ, ալ ըսա օրինի քերականաց,
որպէս օրէն է քերականաց:

Ո՞ր օրէնքի և ճաշակի պիտի համաձայնեցնենք
ուրեմն մեր

հրաշալիօրէն	ահռելիօրէն
ահառօրէն	գարհուրելիօրէն
անհաշիւօրէն	անպատիժօրէն
կարկառուօրէն	ուղղակիօրէն(*)
ցուագիւօրէն	դառնագիւօրէն
հասարակակալօրէն	
ամենասրտագիւօրէն	ները

Եթէ շատ հանրացած ըլլալով դժուարացած է
ալ ևս խափանումը, գոնէ շատ ոչգարար վարուինք
և թեթեւ և զիւրալուր յօրինուած քներով գոհա-
նանք:

«Ուի»

Աս ալ «օրէն»ի մրցակից մը որ սկսած է ողողել
հրապարակը: Ունինք ճիմա

դիւզացուհի

մանկապարտիզպանուհի

միջակօրերուհի

մինչև իսկ տանտիկնուհի, եւն., ևւն.:

Կը մտածեմ որ եթէ ասոնք այս սեռորոշ ուի ու
չբացատրուէին, միութիւն պիտի ծաղէր արդեօք
խօսքին մէջ, և մանաւանդ մեր տանտիկնուհին դազ-

(*) «Ուղղակի» ինքը արդէն մտերայայտ լինելով հարկ
էր թողուր «օրէն»ով մըն ալ բեռնաւարուելու, քանի որ իմաս-
տը ամենեւին նոյն է:

բէ՞ր պիտի տանտիկին ըլլալէ, արական կողմը անցնելով:

Ա՛յնչափ ստուար հայ մատենագրութեան մէջ մի քանի տեղ հազիւ յիշուած կը տեսնենք այս ունին, միթէ ասով անխմանալի՞ կամ մո՞ւթ մնացեր են իմաստք. — բնաւ երբեք:

Գիտնանք ուրեմն չափ դնել մեր խոյանքին եւ այն տեղերու միայն պահենք այդ գեղեցիկ բառը ուր իմաստի պայծառութիւնը կամ բանաստեղծական հարկը կը պահանջեն: Իսկ ուր որ առանց անոր ալ իմաստը որոշ եւ մեկին է, անհարկի աւելագրութիւններով եւ խոտորումներով չխախտնենք լեզուին բնական ընթացքը:

«Նէ»

Այս առթիւ երկու խօսք ալ այս իզական դերանուան վրայ որ հետզհետէ յարզ աննելու վրայ է անախորժ եւ անտանելի ըլլալու չափ:

Փորձով դիտեմ որ բանաստեղծութեան մէջ երբեմն, բայց երբեմն միայն, պէտք կ'զգացուի, կա՛մ շփոթութենէ մը փախչելու համար եւ կամ յանդի հարկադրութեամբ այդ ձեւին դիմել, ասկէ դուրս չեմ ճանչնար պարագայ մը որ պահանջ դնէ անոր գործածութեանը: Ամբողջ հայ մատենագրութիւնը առանց անոր կատարուած է կատարեալ ճշգրտութեամբ եւ բացայայտութեամբ եւ ոչ ոք երբէք շփոթութիւն մ'զգացած է սեռերուն մէջ: Յունամոլներէն Դաւիթ անյաղթը որ մուծանել փորձեց զայն Ե. դարուն, ինք միայնակ մնաց, հետեւող չունեցաւ:

Ինչո՞ւ — Վասն զի լեզուին ոգւոյն դէմ է: Մեր լեզուն, ինչպէս պարսկերէնը, թուրքերէնը, եւ նոյն իսկ անգլիերէնը, մէկ sheի բացառութեամբ, սեռ չունի եւ ուր ուրեք որ այդպիսի զանազանութեանց հանդիպեր են թարգմանութեանց մէջ, նախնիք այր կամ կի՛ն բառերով իմաստը փրկեր են:

Սեուր, իրաւ է, թէ՛ կը կարճէ խօսքը եւ թէ՛ յստակութիւն կուտայ եւ կան լեզուներ, ինչպ. արարականը ուր ոչ միայն անունները սեռ-ունին յունարէնի՝ լատիներէնի՝ գերմաներէնի պէս, այլ եւ բայերը. այնպէս որ բային ձեւէն իսկոյն կը հասկցուի որ խօսող կամ գործողը ա՛յր է թէ՛ կին :

Ասոնք առաւելութիւններ են արգարեւ, առաւելութիւններ որ մինչեւ ստուգարանական ճշդութիւններ կը տանին երբեմն, զօ. Ծննդոց (Բ. 23) սա կտորին մէջ ուր հայ թարգմանիչը կ'ըսէ

«Սա կոչեցի կին զի յառնէ իւրմէ առաւ .»

այրը եւ կինը բառացի յօրինուածով իրարու կապող աղբւս մը չտեսնուիր թէ ինչո՞ւ Եւայն կինն պիտի կոչուի այր Ադամէն առնուած լինելուն համար : Բայց բե՛ր երբայականը, խնդիրը իսկոյն կը պարզուի .

այր = իչ

կին = իչչա

ուր կը տեսնենք թէ իսկապէս կինը այրէն առնուած է : Արարերէնն ալ իմասն՝ նիսա :

Կան այսպիսի շատ գեղեցիկ դէպքեր, մանաւանդ անուանակոչութեանց մէջ եւ ես ալ անձնապէս շատ կ'ուզէի որ մենք ալ ունենայինք այդ պէսպիսութիւնները, բայց միւս կողմանէ ալ կը տեսնեմ որ մէկ երկու պատահական առաւելութեանց համար չարժեր տարապարտ տանջանքներու դուռ բանալ : Թող պակաս ըլլան այդ խաղարկութիւնները, անով լեզուն իր պայծառութենէն բան մը չկորսնցներ :

6. ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ՍԽԱԼՆԵՐ

Այս գլխուն մէջ չպիտի խօսինք ժամանակ մը Կովկաս յարուցուած այն մեծ պայքարին վրայ Խի, Վի շուրջ ուր կիրքերը աւելի խօսեցան քան իրողու-

թիւնները : Մեր մէջ շատ արձագանդ չգտաւ այդ բանակուիւրը : Աղայեանի ւսական զբութիւնը պահ մ'ընթացք առաւ բայց ուրախ եմ ըսելու որ, աւելի լրջմտօրէն խորհուելով՝ հիմա ան ալ լքուած է :

Այս մասին ուրեմն համաձայնութիւնը կատարեալ է մեր մէջ :

Հոս մեր մատնանշելու սխալները աւելի անուշադրութեան արդիւնք են քան յատուկ դիտման :

Այսպէս, յաճախակի կը տեսնուին .

նախնիքաց փոխանակ նախընթացի քանդի հոս ը գիրը ձայնական հարկով երկրորդական գերի մէջ չէ, ինչպէս է սկիզբն, գգոյշ, սկաւառակ, շտեմարան, եւն.ի մէջ, այլ բառին էական մասը կը կազմէ եւ զեղջման բնաւ ընդունակ չէ . չըսուիր հասարակաց ընթացք կամ նթացք, ընչացք կամ նչացք, որով եւ բարդութեանց մէջ ալ կը պահէ իւր իրաւունքը :

Հետաքննին, մանրագննին

ուր ներէն մէկը աւելորդ է քանդի բառերուն արմատն է քննին, գննին, ոչ թէ քննին, գննին եւ կը հոլովին, եթէ հոլովուէին, քնննի, գնննի, ի-երը փոխուելով լին ը-ի, ըստ ընդհանուր կանոնի, ինչպէս սիրտ - սրտի, եւն. : Աստի է որ բարդութեանց եւ անձանցմանց մէջ երկու ն կ'երեւնայ ը-ը զօրութեամբ միայն իմացուելով, ինչպ .

քննասէր իրր քննասէր

գննութիւն իրր գննութիւն

եւ ես կը յիշեմ գաւառացւոց բերնէն լսած ըլլալ

քնննեմ, գնննեմ ուր ը-ին ձայնը պահուած է :

Սպանեմ, սպանութիւն

երկուքն ալ սխալ են : Հոս ալ բառին արմատը սպան է որոյ բայը ան անձանցով եղած է սպան - ան - եմ որ կծկելով տուած է սպան(ա)նեմ, զեղջմամբ ա-ի :

Իսկ սպաննութիւնի մէջ այսպիսի բան չկայ. բառին վրայ պարզ ուրիւն մը պիտի գայ, որով կը լինի սպաննութիւն, եւ ոչ թէ սպաննութիւն :

Փորձնական

Մէջտեղի ն-ն աւելորդ է, զի բառը փորձն չէ՛ այլ փորձ. պէտք էր փորձական կամ փորձառական ըսել :

Ուրներորդ

Հոս ալ ն-ն աւելորդ է, բառը լինելով ուր, ոչ թէ ուրն :

Այս առթիւ ըսենք որ այս դասական թուականներու վրայ ուրիշ սխալ մ'ալ երբեմն կը տեսնուի .

Եօթներորդ

ուրերորդ

իներորդ

տասներորդ, եւն .

Ի-ի կրկնութեամբ :

Իայց զիտելի է որ ասոնց ածանցական մասնիկն է որդ կամ երորդ, ոչ թէ երրորդ, եւ հայերէնի մէջ այնպէս օրինադրուած է որ

երկու, երեք, չորք եւ քառ՝ որդ-ով կը լծորդին, օր . երկիր — երկր — որդ

երիր — երր — որդ

չորիր — չորր — որդ

քառ — քառ — որդ

Իսկ մնացածները երորդով .

հինգ — երորդ

վեց — երորդ

եօթն — երորդ

քսան — երորդ

ութսուն — երորդ, եւն . :

Տասնէ սկսեալ մնացածներուն վրայ եթէ որդ

փակչի, իմաստը այլայլութիւն կը կրէ, կոտորակ-
եալ թիւ կը յայտնէ, ինչպէս .

տասնորդ, տասանորդել,

հարիւրորդ — մէկ հարիւրերորդ մասը,

հազարորդ — մէկ հազարերորդ մասը, եւն. :

Արձագանք

Սխալ է ծայրի Ք-ն, զի բառին մէջ լսուած ք
ձայնը Ք-ով է, ոչ թէ Ք-ով, ուստի եւ յօքնակին
պէտք է արձագանդք — արձագանդներ ըսել, ոչ թէ
արձագանք կամ — քք :

Չի, Չը

փոխանակ լոկ եւ լերկ Չ-ի, զի բուն բացասական
մակրայն Չ ինքն է, ոչ թէ Չի կամ Չը : Բանաստեղ-
ծութեան մէջ թերեւս ներելի ըլլայ շեղումը, բայց
հասարակ գործածութեան մէջ ճշդելու է :

Ասով միանգամայն կը հասկցուի որ ո՛րչափ
տարադէպ է ոմանց կողմանէ ի գործ դրուած ասպա-
թարցի զգուշութիւնը, որպէս թէ զեղչեալ տառ մը
նշանակելու համար որ գոյութիւն չունի :

Ամէն, ամեն

Շփոթ եւ տարտամ մնացածներէն մին ալ այս
բառն է զոր ոմանք է-ով, ոմանք Ե-ով կը գրեն եւ
անցողակի ըսեմ որ այլ եւս յուսահատեցայ ես փոր-
ձերուս մէջ Ե-երը է-ի փոխելէն, իմ պատուական
դրաշարներս այնչափ կանխապաշարուած են որ դար-
ձեալ զիս կը սրբադրեն, է-երս Ե-ի փոխելով : Թե-
րեւս պզտիկ բացատրութիւն մը բառական ըլլայ այս
ընդհանուր շփոթութիւնը փարատելու :

Երբայականին դէմ հանուած ամէն-ին հետ թէեւ
գործ չունինք հոս որ ամէն լեզուի մէջ պահուած է
«եղիցի» նշանակութեամբ, այլ սակայն մեր բուն

հայկականին բացատրութեանը մէջ կարեւոր դեր ունենալուն՝ կը յիշատակենք: Հարց է թէ ինչո՞ւ երբ. երկար Կ՝մի՛ր յընդ որում տուեր են նախնիք եւ ոչ ե-ով: Ասոր պատճառը նոյն խոսքի յայնչին կրկարութիւնն է զոր յոյնն ալ իր երկար իղա-ով տուած է: Ասոր համար գիտելի է որ մեր ե-ը միշտ կակուղ եւ միշտ փակ է, արդէն մենք բաց գղղ. ai չունինք, մեր ունեցածը միշտ e' է, կամ երկարելով eh (է):

Մեր ե-ը աւելի իէ է քան է, տարբերութիւն որ դաւառացւոց ոմանց բերնին մէջ մինչեւ հիմա ալ զգալի է

միեր — մեր

ձիեր — ձեր

ասիեղ — ասեղ, եւն.:

Որով ուր ուրեք որ երկար ի՛ր հանդիպեր են նախնիք՝ մեր է-ն դէմ հաներ են, թէպէտեւ նոյն երկարութիւնը եւ բացութիւնը չունի, այլ զարձեալ միակ յարմարն էր իբրեւ միակ մօտիկը: Սոյն այս փաստով է որ յունացեալ Գարրիե՛լը (Ղալրիի՛ր) ե-ղեր է մեզ Գարրիէլ, Մանասի՛ն՝ Մանասէ (*). պրս. Nigarinը՝ նկարէն Shahinը՝ շահէն, եւն.:

Գալով մեր հարազատ ամէն-ին, սա թուի լինել պրս. hémânը որ մի խտացումն է heme - anին յորմէ ունինք համայն: Արդ՝ թէ այս երկար ան եւ թէ զեղչեալ ըն տալու համար չէին կրնար նախնիք է-էն զատ ուրիշ տառ մը հանել զխմացը, որով բառը ինքնին կը վերածուի hamenի եւ հն իյնալով արագ կի-րառութեամբ՝ amenի (ամէն):

Կայուն (statique) վիճակի մէջ, այսինքն նախ-

(*) Սքանչելի հարազատութեամբ անդէն ալ Manasseh հանած են, զգալի պահելու համար է-ի տեւողութիւնը: Այս առաջին անգամը չէ, ուրիշ առիթներով ալ ստուգած եմ Ս. Գրոց անդէլ. թարգմանութեան երկիւղած ճշգրտութիւնը:

դրիւ ըսուած հոլովներուն (ուղղ․, հայց․) այսպէս անխախտ եւ անփոփոխ կը մնայ է-ով, իսկ երբ շարժման դրուի (dynamique), այսինքն հոլովուի, բարդուի, ածանցուի, յայնժամ, ըստ հասարակ օրինի, կը փոխէ իւր է-ն ե-ի. ամէն — ամենի, ամենուն, ամենէն, ամենուրեք, ամենակալ, ամենայն (ամէն — այն) : է-ով ալ թէեւ կան բարդութիւններ, բայց անոնց բոլորն ալ ե-ով ալ կը գրուին որով օրէնքը կը մնայ իւր զօրութեան մէջ :

Եր, ներ

Փամանակ մը կանոն ըսուելու չափ սովորութիւն եղած էր միավանկները եր-ով՝ բազմավանկները ներ-ով յօքնակի շինել : Հիմա խախտած է այդ համաձայնութիւնը եւ քմականին մնացած է որոշումը : Բայց լաւ է որ այս մասին ալ համաձայնութիւն մը գոյանայ եւ խոտորումը վերնայ : Ասոր զարմանը, պարզապէս հին սովորութեան կամ ընդունուած կանոնին դառնալն է որ իրեն դէմ առարկելի բանաւոր պատճառ մը չունի :

Այսպէս պիտի ըսենք մէկ կողմէն

լոյսեր, յոյսեր, ձիեր, կովեր, քարեր, եւն․, եւ միւս կողմէն

կենդանիներ, աշխարհներ, պարտէզներ, ևն․ :

Նայ^(*) տառեր պարունակող կարգ մը բառեր կան, օր․ ծանր, մանր, լիտր, տարր, եզր, արկղ, աստղ, անդղ, կոճղ, շիղղ, ևւն․, որք մէկ ձայնաւորով երեւնալնուն միավանկ կը կարծուին եւ իբր այն՝ եր-ով սկսած են գրուիլ, բայց դա սխալ է, իսկապէս երկավանկ են անոնք եւ երկրորդ ձայնաւոր մ'ալ ունին ը որ թէեւ պատկերին մէջ չերեւնար՝ այլ

(*) Նայ (nai) կամ դէջ (թայ) կ'ըսուին զ — լ, մ, ն, բ, տառերը իրենց սահունութեան պատճառով որ իբր հեղուկ կը վազեն կը սահին :

արտասանութեան մէջ յոյժ զգալի է եւ ան է որ լրութիւն կուտայ բառին :

Եւ թէպէտ աւելի դիւրին է տարրեր ըսել քան տարրներ , մասնանիւղեր՝ քան մասնանիւղներ , բայց այս դոյզն առաւելութիւնը չարժէ որ բացառութիւններ ստեղծելով օրէնքին ոյժը կտարենք : Կամ թէ գէթ աւելի շտարածելով շփոթութիւնը , այս մէկ կրկուքով գոհանանք :

ԽԱՌՐ — ԴԱՌՐ

Խառն , դառն ըսելու տեղ , բայց ասոնց մէջ նման եկամուտ դիմորոշ մը չէ որ աշխարհաբարնալով ը-ի փոխուի , այլ բառին մարմինէն է : Եւ եթէ անպատճառ հակակրութիւն մը կայ այդ վերջադաս ներուն , պէտք էր ձգել , անհետացնել զանոնք եւ ոչ թէ ը-ի փոխել , ի՞նչ է ը-ին առաւելութիւնը ն-ի վրայ :

ՈՐՐ

Հազիւ պատճառարանելու հարկ կը տեսնեմ այդ նորաստաց յարաբերականը որ պարզ՝ գեղեցիկ «որ»ը անտեղի եւ անօգուտ ը-ով մը ծանրաբեռնել զանգաղելէն զատ ուրիշ արդիւնք մը չցուցներ : Անտեղի՝ զի գերանունը «որն» չէ , այլ «որ» . անօգուտ՝ զի ո եւ է նոր երանդ մը հանգամանք մը չաւելցներ :

7. ՏԱՌԱԳԱՐՁՈՒԹԻՒՒՆ

Հայ տառերուն իսկական ձայնը բոլորովին կամ մասամբ կորսուած է . ոչ մի տառի համար կրնանք հաստատապէս ըսել թէ իւր վաղեմի հնչական հանգամանքը անխախտ եւ անայլայլ պահած լինի : Հայ բանասիրութեան մէջ ահագին խնդիր մ'է այս որ տակաւին որոշ լուծման մը չյանգեցաւ :

Կարի մեծ հաւանականութեամբ կրնայ ըսուիլ

սակայն որ Արեւելեան կամ Արարատեան ըսուած Հնչուժը որ Ռուսա-Պարսկահայոցն է՝ աւելի հարազատութեան իրաւունք կը ցուցնէ քան մեր Տաճկահայոցը :

Մեր բերնին մէջ ք եւ փ, գ եւ ֆ, դ եւ ք, ձ եւ ց, չ եւ ջ նոյնացած են, մինչդեռ անոնց մէջ, ինչպէս եւ մեր ալ գաւառայնոց ոմանց մէջ, նուրբ երանդներով այդ տառերը կը զանազանուին եւ Մեսրոպոսին աշխատութեան վայրապար չըլլալուն կենդանի վիճակներ են դեռ :

Այս հանդամներով ուրեմն ոուսահայոց դիւրացած է ամէն ինչ մի եւ նոյն դրութեան վերածելով նախանձելի միօրինակութիւն մը պահել: Այլ մենք անոնց դրուածքները մեր աղաւաղ Հնչմամբ կարգալով զանոնք սխալ եւ ծիծաղելի կը դանենք, ինչպէս որ անոնք ալ իրաւամբ՝ մերը :

Իսկ հիմա որ յարաբերութիւնները յաճախելով Կովկասեան գրականութիւնն աւելի ծանօթ դառնալ սկսած է մեզ, խառնաշփոթութիւնն ալ ըստ նմին համեմատութեան օր քան զօր աճել կ'ըստանայ: Հիմա մենք յեւս երկուց ճանապարհաց շուարած մնացած ենք թէ ո՛ր օտար բառը ո՛ր հայ տառով գրենք որ բուն ձայնը պահուի, առանց հայ կնիքը եղծուելու: Եթէ մենք անոնց տառադարձուցածները անոնց Հնչումով կարգայինք՝ խնդիր չէր մնար, այլ ե՛կ տես որ մենք անոնցը մեր աղճատ Հնչումով կարգալով նոր Հնչում մը եւս կ'ստեղծենք որ ոչ Կովկասեանն է եւ ոչ իրականը :

Այսպէս, երբ անոնք կը գրեն Գանձակ եւ կ'արտասանեն gandzak, մենք զայն կ'ընենք kantsak: Անոնց Գարրիէլ (Gabriel)ը մեզ կ'ըլլայ Kapriel, կուլտուր (kultur)ը՝ gouldour, Դերջան (derdjan)ը՝ թերջան, եւն․, եւն․ :

Հիմա հնարը չկայ այլ եւս այս կարգի ընդհա-

նուր ուղղութիւններ երազելու . սաչափը միայն կըր-
նայ յանձնարարուիլ որ այն օտար բառերը որ ի հնոց
արդէն առնուած եւ հաստատուն ուղղապարտութեամբ
նուիրադործուած են , նոր եւ օտարտի գրչութեամբ
զանոնք չազաւաղենք . չըսենք , զօ . քօնաթանթինօս ,
այլ Կոստանդինոս , ինչպէս որ կայ , ոչ ալ աքլան-
քիք , այլ աղլանդիկ , այսպէս եւ այլք : Զգուշանանք
նաեւ օՏ եւ օՈ վերջաւորութիւնները մեր օ գրով հա-
նելու , զի բոլոր այս օտար ձայները նախնիք ուով
փոխադրած են , այսպէս . Մարկիոն , Սգրարոն , Նե-
րոն , Մարկոս , Պաւղոս , Էւն . : Կան այսպիսի մի քանի
զգուշութիւններ եւս . բայց սկզբունքը ընդունուելէն
վերջը , զիւրին է ուղիղ ճամբան գտնելը :

Իսկ այն օտար ձայները որք մեզ նոր եւ անսովոր
են՝ կրնանք նոյն հնչմամբ որ կը լսենք , մեզ Տաճ-
կահայոցս յատուկ հնչականութեամբ տառազրել .
ըսել , զօ . Քարանցա , առանց ո՛ր եւ է այլայլութեան .
Տօպրուֆա , Պափում , Փերոն , ոչ Դոբրուջա , Բապօւֆ ,
Բերոն , Էւն . :

Տ. ԿԱԶՄԱԿԱՆ ՍԵԱԼՆԵՐ

Գաղղիերէնի ազդեցութեան տակ ոմանք կը փոր-
ձուին թուական ածականը իւր գոյականին եւ տէր
բային իւր բային հետ թուով համաձայնել , բայց
այդպիսի բանադատիչ օրէնք մը չկայ հայերէնի մէջ :
Մեր լեզուն կատարելապէս ազատութիւն կուտայ ,
ըստ պատշաճութեան , թէ՛ եզ . եւ թէ՛ յոքն . զործա-
ծելու , որով հաւասարապէս կ'ըսենք . երկու հոգի ,
ութ քաղաքներ , Էւն : Սովորականը սակայն եզ .
ձեւն է :

Նոյնպէս , երեսուն հոգի կար .
 Քսան զինուոր նստած էին .
 Չորս մարդ եկաւ գնաց .
 կամ եկան գնացին :

«Ընդ մէջէն»

Քերականութեանց մէջ առաջին հաստատուած բաժանումը բառերուն փոփոխական կամ անփոփոխ լինելն է: Ա. դասակարգին կը վերաբերին Անուն, դերանուն որ կը հոլովին, բայ որ կը խոնարհուի: Իսկ Բ. դասակարգին՝ նախադրութիւն, մակբայ, շաղկապ եւ միջարկութիւն որ անփոփոխ են:

Արդ ընդ մէջը լինելով նախադրութիւն, բնական է որ անընդունակ է հոլովման: Կրնայինք սլար-գապէս մէջէն կամ մէջտեղէնով գոհանալ, առանց ապօրինութեան դիմելու:

«Իզուր տեղը»

«Իզուր»ը արդէն անթերի մակբայ մը լինելով՝ տեղը յարակցութիւնը աւելորդ է, զոնէ ըսելու էր «զուր տեղը», թէ եւ «զուր»ն ալ ինքնին անկախ մակբայ է:

«Որ»

Այս բառը թէ՛ յարաբերական դերանուն է եւ թէ՛ շաղկապ, սլատասխանելով յայնժամ զբարար զի կամ քէ-ին կամ տճ. քի-ին, ինչպէս

Ըսի որ — ասացի քէ — տէտիմ քի.

Տեսանի որ — տեսաք զի — կէօրտիք քի.

Կ'ուզէի՞ր որ — կամէի՞ք զի — իսքէ՞քմի իտիմ քի
Եւ այլ այսպիսի տեղեր ուր գղղ. que ին կը սլատասխանէ, որ նոյնպէս թէ՛ յարաբերական է եւ թէ՛ շաղկապ ըստ տեղւոյն:

Բայց այս առումները երթալով շփոթուելու վրայ են եւ գղղ. համաձայնութեան ազդեցութեան տակ մեր շաղկապ որը հետզհետէ կորսնցնելու վրայ է իւր այս հանգամանքը: Ամէն այն տեղեր ուր սլարդ Որը բաւական էր իրր շաղկապ, գղղ. ախան յարաբերականին դիմել կը փորձուինք գոր կամ գորս ի փոխելով:

Մեր դրարառը Որը միշտ յարաբերական կը պահէ (*) և (քի) շաղկապն ալ՝ քէ, եքէ, քա, քամ, զի տարրեր բառերով տալով շփոթութեան տեղի չձգեր որով և դերանուն Որին համաձայնութիւնը ճիշդ կը պահէ, զոչ .ի նման : Այլ մեր աշխարհարատին մէջ այս զանազանութիւնը չկայ, ինչպէս չկայ նաև տճ .ի և պրս .ի մէջ ուր ամէն ինչ քի ու կը վճարուի, ինչպէս և առ մեզ որ ուր : Մենք անոնց վրայ առաւելութիւն մ'ունինք որ քէ շաղկապն ալ կրնանք դուրահեռարար գործածել, թէ և ոչ միշտ անխտրարար :

Ուստի, եթէ բացարձակ սխալ ալ չէ, վայրապար խոտորում մ'է լեզուին վաղ իսկ ձևակերպուած և ամենուն սովորական դարձած զբութենէն, խոտորում զոր երկզխութենէ փախչելու հա՛րկը միայն կրնայ արդարացնել :

Թուսահայք այս նորաձևութեան տեղի չտուին . անոնք կը շարունակեն ըստ առաջնոյն անխփփոխ որ գործածել թէ՛ իրր դերանուն և թէ՛ իրր շաղկապ, և նուազ բացայայտ չէ անոնցը քան մերը : Պիտի ըսեմ նաև որ դիւրահնչութեան կողմէն ալ աւելի ընտրելի է պարզ և կարճ որ քան հոլովեալ համաձայնեալ գորս ները :

Եթէ, օրինակի համար, փոխանակ ըսելու .
«Անոր այս արդիւնքները չէ գորս կը ժխտենք» :
«Այս չէ գորս ընելու էինք» :
«Այս գրոյցները չէ որք մեզ կը հետաքրքրեն» (**):
մի միայն լերկ որ ուր յօրինուէին խօսքերը, աւելի ո-

(*) Ընտիր մասնագրաց մէջ ալ մէկ երկու տեղ կը տեսնուի որ իրր քէ գործածուած, ինչ որ կը ցուցնէ թէ այն ժամանակէն ալ սկսած էր շաղկապութիւնը :

(**) Ըսուածներու հետեւողութեամբ այս օրինակները մենք մեզմէ յօրինելով դրինք, անհաճոյ ակնարկութեանց տեղի չտալու համար :

դորկ եւ ախորժալուր չպիտի՞ գային :

Ուրիշ պարագայ մ'ալ

Յունարէնի էական յատկութիւններէն մին է յարարերական խօսքերը ընդունելութիւններով ձեւացընել, զոր եւ կատինն ունի : Մեր գրարարուր որ գրեթէ յամենայնի յոյն syntaxeի կը հետեւի, կ'ընդվզի այս կէտին եւ ընդունելութեանց կիրառութիւնը չարգիլելով հանդերձ, կը նախընտրէ դիմաւոր բայով յարարերական ձեւերը, լեզուին նախնական ոգւոյն, Արիականին աւելի անսալով : Եւ այնչափ գեղեցկութեան եւ անհամեմատ պէսպիսութեան կը տանի այս ոճը որ նոր լեզուները, գաղղիականն իմասնաւորի որ նոյն դրութեամբ են, կը նսեմանան անոր քովը : Հայ քերականութեան ամենէն սքանչելի եւ ամենէն հարուստ գլուխներէն մէկը կը կազմէ այս ոճը :

Թուրքերէնն ալ որ բայակերտ ածանցներով շատ հարուստ է, նոյն գերբայական դրութեան կը հետեւի, ինչպէս յոյնը, եւ այս ազդեցութեան տակն է որ մեր տճկհչյ աշխարհարարուր մեծաւ մասամբ նոյն դրութիւնն ընդունած եւ իւրացուցած է :

Գծուար է այս երկու դրութեանց մէջ ընտրութիւն ընել, երկուքն ալ իրենց առաւելութիւններն ունին . միոյն — յարարերականին — տարածուն յըստակութիւնը, միւսին — ընդունելութեան — կուռ եւ կորովի խտացումը հանգամանքներ են որ նախապատուութեան մրցումը կը մերժեն : Գրողին ճաշակէն կախում ունի այս կամ այն ձեւի կիրառութիւնը : Մենք մեր արդի լեզուին մէջ ազատութիւն ունինք երկուքով ալ վարուելու :

Պախարակելի կը դանձմ ուրեմն այն հակումը որ ժամանակէ մ'իվեր կը նշմարուի զհպի գաղղիականն՝ յարարերականով յօրինելու ամէն ինչ : Երկուքէն ալ օգտուինք պատշաճապէս . ինչո՞ւ լեզուն զըր-

կենք իր ամենէն ընտիր եւ ձեռնառու ոյժերուն մէկէն :
Chauvinismeը ի՞նչ զործ ունի լեզուի խնդիրներուն
մէջ, լեզուին կատարելութիւնն ըլլալու է զլիաւոր
հոգը :

Ինչո՞ւ մերժենք, զօ .

«Ի՛մացածիս պէս» կարճ եւ կորովի ասաց-
ուածքը եւ փոխանակենք «այն ինչ իմացայ» —
«հազիւ թէ իմացայ»ի պէս երկարաբանութիւն-
ներով :

Ինչո՞ւ չըսենք, զօ . կարճ եւ կտրուկ կերպով .

«Թող գիտցողը վկայէ»

«Ձեր տեսածները մեմֆ ալ տեսանք»

«Ըսածներէդ բան մը չհասկցայ» . եւն .

եւ երկարաբանենք

Այն որ գիտէ

Այն բաները գորս դուք տեսաք . . .

Այն բաներէն գորս դու ըսիր . . . , եւն . :

Միայն մէկ պարագայ մը կայ ուր յարաբերական
ձեւը պարտադիր կը դառնայ, երբ

ներնիս, ներնուդ, ներնէդ

ստացական անտանելի խրթնութիւններն ընդ առաջ
ելլեն, մանաւանդ բազմաձայնի բառերուն ծայրը,
որպէս

գրասեղաններնուդ

տախտակամածներնիս

մատենադարաններնէդ

զորս հարկ կը լինի վայելչապէս փոխանակել

Ձեր գրասեղաններուն

Մեր տախտակամածներէն

Ձեր մատենադարաններէն

չնորհալի ասութիւններով :

Այսու հանդերձ հոս ալ կարելի է բացառութիւն
ընդունիլ միավանկ եւ կարճ բառերուն համար եւ Ը-
սել յք . ստացականով

տեղերնիս
 քովերնիդ
 ձեռքերնին

Էւ եզ. ձայնիւ

գլուխնիդ
 պարտէզնիդ
 նաշակնին

Բայց չճշտվելու պայմանաւ. զի հաւասարապէս
 անհաճոյ են

թէ՛ դիրքերնէն կամ

դիրքերնէդ

Էւ թէ՛

գլուխնուն

կամ

պարտէզնուդ

Թանձր ձայները :

«Մենք չէ որ»

«Գուք չէ որ»

Զհայ կազմերէն մին ալ այս վերի ձեւն է զոր
 նորերս սկսան գործածել ոմանք : Զեմ գիտեր զազդ .
 ce n'est pas nous , vous . . . թ՞ ազդեցութեան տակ թէ
 տճկ . պիգ տէյիլ քի . . . թ : Ո՛րն ալ ըլլայ սակայն՝
 հայերէն չէ . մենք չունինք ոչ զբարատի ոչ աշխար-
 հարատի մէջ այդպիսի յօրինուածութիւն : Հայերէն
 չըսուիր

«Այս ցաւերն է որ կը պարտադրեն . . . մենք չէ
 որ , այլ՝

Այս ցաւերն են որ . . . մենք չենք որ . . . :

* * *

Աւելի գէշ

Գզդ . tant pisի բառացի թարգմանութիւն : Բայց
 գզդ . թաջ հմուտները գիտեն որ անոնց մէջ այս զը-
 բուցուածքը նիւթապէս գէշի ազէկի կապուած չէ
 անպատճառ , այլ զաղափարի տակաւ ընդարձակու-

Թեամբ պարագային համեմատ առումներ հասկացողութիւններ ունի զոր հայերէն «աւելի գէշ»ով չէ կարելի տալ: Ասով կը դադրինք հայերէն գրելէ, առանց զազդիւրէնին հասնելու:

«Եթէ դուք չէք հասկնար այս բաները, ձեզի համար աւելի գէշ»:

Պակ եւ անհամ բան մը կայ որ հայ չհնչեր ականջիս եւ լաւ մը չեմ ալ թափանցեր իմաստին մինչեւ գղղ. նի շթարգմանեմ

Si vous ne comprenez pas ces choses-là, tant pis pour vous.

ըսել կ'ուզէ

Անցած ըլլայ ձեզմէ.

Դուք պիտի կորսնցնէք,

Կը ցաւիմ ձեզ համար

Յաւալի է

Ափսո՛ս ձեզ համար

Եւ այլ այսպիսի ցաւակցական բացատրութիւններ որ բնագրին ճիշդ ոգին կը շօշափեն: Անպատճառ հարկ չէ որ ճիշդ բառը բառին պատասխանէ, բաւական է որ իմաստը ճիշդ տրուի: Թարգմանութեանց մէջ շատ անգամ կը պատահի այս դէպքը որ մէկ լեզուի մէջ այս ինչ որոշ իմաստով կոկիկ բառ մը թարգմանչին լեզուին մէջ նոյն անհատականութեամբ եւ մաքով չզանուի: Եթէ կերտելու հնարաւորութիւն կայ՝ լաւ, իսկ եթէ ոչ, պարտաւոր չէ նիւթական շէնքին փարած մնալու, ազատ է նոր իմաստները նոր նոր ոճերով եւ բառերով տալու, միայն թէ իմաստի այլայլութիւն չգայ:

Գ.

ԱԿԱՆՁ ԵՒ ՃԱՇԱԿ

Մինչևեւ որ ասոնք գերագոյն դատաւոր չնստին, ոչ մի գրուածք, ոչ մի արտադրութիւն չյաւակնի թող գեղազիտական արժէք մ'ունենալու: Կրնայ բառ մը քերականօրէն ուղիղ լինել, բայց դա բաւական չէ անոր անցագիր տալու. պէտք է, անհրաժեշտ է որ ականջը թոյլատրէ եւ ճաշակն ալ իւր հաւանութիւնը տայ: Իսկ այս պայմաններուն համար պէտք է նախ եւ նախ ականջ եւ ճաշակ ստանալ, ինչ որ դիւրին գործ չէ. եւ սակայն մինչևեւ չմշակուին չզարգանան ասոնք, ամենայն ինչ զուր եւ ընդունայն է:

Եթէ ժողովուրդ մը անըմբոստ եւ անտրտունջ լսէ եւ ընդունի

ամենաաղաղակող

ծխախոտագործարանատէր

դրուքեակաւօրէն

գրընգրընգոց ի պէս ձայները, յուսահատելու է այն ժողովուրդէն: Եւ տակաւին կ'ելլենք գեղազիտութեան վրայ ճառեր կը խօսինք:

Շատ ուշադիր լինելու պարագայ մ'է որ լեզուի մը թանձրութիւնը կամ փափկութիւնը անպատճառ կոկորդային կամ հազագ ձայներու գոյութեան կամ չգոյութեան վրայ չէ, այլ խորթ եւ անախորժ խճողումներու, խեցրեկ կամ անյարիր խնչականութիւններու, տաղտկալի եւ անհամ բերանաբացութիւններու, դանդաղ եւ անթաւալ խոնումներու, եւն., եւն. գոյութենէն կամ բացակայութենէն կախում ունի:

Բոլոր Սեմական լեզուները եւ Արիականներէն ալ ոչ սակաւք հազազ տառերով են ձեւացած, բայց ինչո՞ւ է որ արարերէնը, զօ․ ա՛յնչափ դուր եւ ախորժ կուգայ: Քանզի կրնայ ըսուիլ թէ չկայ լեզու մը որոյ հնչականութեանը այնչափ մանրակրկիտ խնամով ուչ դրուած ըլլայ որչափ արարականը: Սահունութիւն եւ ներդաշնակութիւնը արարին նշանաբանը եղած է, սոսկալով կը սոսկայ նա խորթ եւ խրթին խճողումներէ, նմանաձայն բաղխումներէ: Սըբլէքը (ձայնի ծանրութիւն) արարին մահն է եւ արար քերականութիւնն ալ համարեա թէ մեծաւ մասամբ սըբլէքի առաջքն առնելու հնարքներու վրայ կը յաճի, ինչպէս արարագիտաց յայտնի է: Կրճատել, յասպաւել, տաշել, կոկել, ողորկել․ այս եղած է արարին շարունակ ջանքը:

Այս նկատումներով կ'ըսենք որ լեզուի մը անուշութիւնը համեղութիւնը ոչ այնչափ իւր ձայնական հանդամանքէն որչափ զայն գեղազիտարար վարելու արուեստէն եւ ճաշակէն կախում ունի: Այս է որ կը պակսի մեզ, օրինակ սա

«Կողք կողքի»

ժամանակէ մ'իվեր հասարակ դարձած շնորհալի զոյգը որ կազմական օրինօք անբասիր է եւ ուղիղ․ այլ սակայն փորձէ՛ մի քիչ արագ արտասանել եւ ահանջ դիր ելած ձայնին: Ուրիշ մեկնութիւն աւելորդ է:

Եւ այս ամէնը գեռ արձակի մէջ: Իսկ եթէ ոտանաւորի անցնինք՝ պիտի տեսնենք որ անհարթութիւնները ամէն շափ սահման անցած են: Բացի մի քանի խիստ ցանցառ բացառութիւններէ, մնացածները կրնայ ըսուիլ որ առ հասարակ անարուեստ՝ անճարակ եւ անտանելի են․ ա՛յնպէս եւ ա՛յնչափ որ ամենէն յարդի սեպուածներն անդամ, արուեստի տեսակէտով, քննադատութեան շատ շնն զիմանար:

Բայց քերթողականին համար մի առանձին աշխատութիւն պատրաստելու վրայ ըլլալով, հոս ասկէց աւելի չեմ ծանրանար :

Դ.

ՈՃ

Ես չեմ հասկցած այն խորշանքը զոր ոմանք այնչափ բարձրօրէն կը ցուցադրեն զբարառի նկատմամբ : Բայց կը մտնան որ աշխարհարառը զբարառէն անկախ եւ անջատ եւ օտար լեզու մը չէ, այլ անկէ ծնած, անկէ ձեւացած եւ անոր անսպառ զանձարանէն մատակարարուած նիւթերով է որ ճոխացած, զարգացած եւ այսօրուան իր անհատական դիրքն ստացած է :

Բայց այս անհատականութիւնը երբեք մինչեւ խղում դացած չէ. հինը միշտ ալ մնացած է մայր եւ դայեակ նորին. այնպէս որ ուր ուրեք որ սա կազայ կամ տկարանայ, հինն է զարձեալ որ իսկոյն ի թիկունս կը հասնի : Այս եղած է իրաց բնական ընթացքը եւ այս պիտի լինի այսուհետեւ ալ : Տարասպարտ, անտեղի եւ վտանգաւոր բմբռնում մ'է ասոր հակառակը :

Եթէ զբարառին մէջ տեսնեմ զեղեցիկ՝ ընտիր՝ հրապուրիչ ոճ եւ դարձուած մը ճիշդ ու ճիշդ պատկերացնող իմ յայտնել ուղած դադափարս, ինչո՞ւ, ո՞ր հարկեցուցիչ օրէնքով շտնեմ, չգործածեմ, միթէ հայերէ՞ն չէ, չինարէն ճարտներէ՞ն է որ խորժիմ խղճամ :

Ռամիկը չհասկնար եղեր :

— Մէկ չհասկնար, երկու չհասկնար, երրորդին՝ ուամիկն ալ կը հետաքրքրուի հասկնալու. կը

հարցնէ, կը փնտռէ, կը սորվի: Այսպէս եղած են բոլոր այսօրուան լրագրական ընթացիկ բառերը եւ ոճերը զորս շատ քիչերը կը հասկնային իսկզբան. բայց այսօր ամենուն բերանն են: Շատ աւելի ճոխ է այսօր ժողովուրդին բառարանը քան կէս դար առաջ:

Եւ յետոյ, խելացութի՞ւն է ամէն բան զոհարերել ուսման հասկացողութեան, փոխանակ ուսմանն սպառնալով ճոխացնելու, ճաշակը կրթել եւ աղնուացնելու: Ի՞նչ յառաջդիմութիւն կարելի է սպասել երբ տղէտ դասակարգը միշտ իր տգիտութեան մէջ պիտի թողուի, նա ինքն ալ զոհ չկրնար մնալ այսպիսի մտայնութենէ մը, ուսմանը որ, կը տեսնենք թէ, դէպ յառաջ նկրտելու միտում կը ցուցնէ ամէն օր, բարեբախտ եւ ուրախ պիտի զգայ եթէ ընտիր ընտիր ոճերով եւ սասցուածքներով անդադար միտքը մշակէ եւ զարգացնէ:

Սխալ չհասկցուինք. ես չեմ ըսեր զբարար զբրենք. ատոր ժամանակը շատոնց անցած է: Անհեթեթութիւն մ'է այսօր այդպիսի բան մը միտքէ իսկ անցընելը. եւ ոչ ալ կը պահանջեմ որ համակ դրաբառախառն զբրենք, ո՛չ, այլ կը թելադրեմ որ ուր որ փոխառութիւնը մեծ պէտք մը լրացնել կը խոստանայ եւ իմաստը եւ ճաշակը հրամայողարար կը պահանջեն, այն տեղ կասել վարանիլ եւ անհամ եւ գոհարի տափակութիւններով զոհանալը յանցանք է:

Աշխարհաբար որ իւր կազմական շրջանին մէջն է. ինչ որ այսօր զրոշմենք անոր՝ ան պիտի հաստատուի եւ մնայ. անոր համար մեծ աշարժութեան՝ զգուշութեան եւ հմտութեան պէտք կայ որ ինչոր ընտիր՝ ազնիւ եւ ճաշակաւոր է՝ այն մատուցուի անոր՝ զբարառէն անշուշտ:

Եւ արդէն քիչ զբարար ոճեր չկան աշխարհաբարին մէջ, նոյն իսկ ամենէն թունդ աշխարհաբար-

եաններուն իսկ գրչին տակ, եւ զիտուած ճշմարտութիւն մ'է որ ամենէն լաւ աշխարհարար գրողները եղած են ամենէն լաւ գրարար գիտցողները որք հին գանձարանն առձեռն ունենալով երբեք նեղութիւն չեն կրեր:

Ռուսահայերն անգամ որ գրարարութիւն այնչափ անփոյթ վերարերուս կը ցուցնեն, գրարարուն ոչ սակաւ վայելուչ ոճեր կը գործածեն, թերեւս մեղմէ ալ աւելի, որչափ կը տեսնեմ:

Ուրեմն, պարզապէս տաղայամտութիւն է մէկ միայնակ սահմանափակ դրութեան կապուիլ մնալը եւ քուրջերով դրզլեակներով շատանալը երբ անդին ընտիր եւ ազնիւ կերպասներ կան: Բաւական է որ հոս ալ, ինչպէս յամենայնի, չափաւորութիւն գիտնանք եւ սչրանքի շտանինք յարգարանքը:

Ե.

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Մինչեւ հիմա ըսուածները համառօտելով կըրնանք ուրեմն սա մի քանի կէտերը նշանակել իրրեւէական պայմաններ՝ զրելու դժուար արուեստին.

1. Բառերը սկաք է, որչափ կարելի է, կարճ լինին. զի երկարածիզ բառերը թէ խօսքին դանդաղութիւն կը բերեն եւ թէ՛ ականջի տաղաուկ:

2. Սահուն եւ զիւրախորժ լինին, որպէս զի թէ՛ արտասանելու դժուարութիւն չբաշուի եւ թէ՛ լսողին վրայ խիստ տպաւորութիւն չձգէ: Եւ եթէ ինքնին ծանրալուր է բառը, կամ մի ուրիշ աւելի մեղմով փոխանակել, եթէ հնարաւոր է, եւ կամ նախկինին խստութիւնը կտորել նախընթաց եւ հետեւորդ աւելի հեշտալուր ձայնով մը: Վարպետներ այս կերպով

չատ մը դժուարալուր բառեր անդդալի ըրած են :

3. Բնիկ բառերու նախապատուութիւն տալ, եթէ լեզուին մէջ կայ, իսկ եթէ ոչ, հարկ ի վերայ կայ կերտել, բայց նայելու է որ, նման պարագայից մէջ, լեզուն ինչ օրէնքներ՝ պայմաններ որ սահմանադրած է, անոնց ճիշդ հետեւողութեամբը լինի եւ ոչ յախուռն եւ քմածին :

4. Հոլովմանց մէջ ոչ բոլորովին զբարարի եւ ոչ այլամերժ սիստեմականութեամբ աշխարհարարի հետեւիլ. այլ երկուքէն ալ օգտուիլ զեղազիտարար, ա՛յնչափ որչափ պատշաճութիւնը կը թոյլատրէ, առանց ծայրայեղութեան տանելու :

5. Խոնարհմանց մէջ զզուշանալ քերականութեան շարդարացուցած օտարոտի թեքումներէ որոնց ընտրութեանը մեծապէս կը սատարէ պարզ եւ բայարմատներու ստոյգ ծանօթութիւնը :

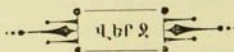
6. Ոճի մէջ բուն իսկ մեր հին լեզուին, զբարառին, յարզը միշտ բարձր բունել քան զուհիկ ուսմականը կամ խորթ օտարոտին :

Գրարար չզրել, բայց ոչ ալ կարի ուսմականալ. ընթացիկ սահուն աշխարհարար զրենք, կարելի եղածին չափ ընտել եւ ամենուն մերձենալի ոճով, բայց ուր որ նեղը մտնանք՝ օգնութեան կանչենք զբարարը կամ անոր օրէնքները՝ նոր պէտքեր հոգալու :

7. Հուսկ ապա եւ ամէն բանէ առաջ պատկառ կալ ահանջի եւ ճաշակի: Թոյլ չտալ որ ահանջը պատուելով թանձր եւ կորճէական դուժ ձայներ ընդունելութիւն գտնեն ի նախատինս եւ յանարդանս կիրթ եւ ազնիւ ճաշակի :

Արտաբերութիւնը ա՛յնպէս սահուն վազուն ըլլայ որ իբրեւ ջուր յաղրերէ հոսի եւ բառերը եւ վանկերը ա՛յնպիսի հետեւականութեամբ միմեանց վրայ թաւալին զլորին սուրան որպէս շոգեկառք իւր եր-

կաթէ ողորկ ձողերուն վրայ: Այս է դիւրասահութեան պայմանը եւ ոչ թէ կորդակներ խարակներ նետելով ամէն վայրկենին անիւներուն առջեւը, անտանելի ցնցումներու ոստումներու եւ անխուսափելի խորտակումներու տեղի տալ:



ՅԱՆԿ ՆԻԻԹՈՅ

	Էջ
Զեկոյց	5
Ա.— Օտար բառեր	9
Բ.— Քերականական սխալներ	13
1. Թիւերու զեղծումներ	13
2. Հոլովի զեղծումներ	16
3. Խոնարհման զեղծումներ	19
4. Բարդութեան սխալներ	24
ա. Անհեթեթ բարդութիւններ	
բ. Անսովոր եւ անհարկի բարդութիւններ	
5. Ածանցման սխալներ	34
ա. Բաղադրեալներ	
բ. Բուն ածանցականներ	
6. Ուղղադրական սխալներ	41
7. Տառադարձութիւն	47
8. Կազմական սխալներ	49
Գ.— Ականջ եւ ճաշակ	56
Դ.— Ոճ	58
Ե.— Ամփոփում	60



